

Peter Štih

Diplomatične in paleografske opombe k listinama Otona II. o podelitvi loškega ozemlja škofiji v Freisingu (DO II 47 in DO II 66)

30. junija in 23. novembra 973 je mladi cesar Oton II. izstavil dve listini, s katerima je podelil škofiji v Freisingu in njenemu škofu Abrahamu obsežen teritorij v centralnih predelih takratne mejne grofije Kranjske. S prvo darovnico je bavarska škofija dobila celo Selško dolino in Sorško polje zahodno od potoka Žabnice,¹ z drugo pa je vladar podeljeno posest še povečal, tako da je škofiji prepustil še vzhodni (spodnji) del Poljanske doline nekako do Gorenje vasi in preostalo Sorško polje, ki je ležalo vzhodno od Žabnice.² S tem so bili položeni temelji enega najpomembnejših zemljiških gospodstev – loškega gospodstva – v slovenskem prostoru, ki so mu freisinški škofje gospodovali vse do sekularizacije leta 1803.³

Ob izstavitvi naših dveh darovnic, ki ju bom v nadaljevanju v skladu z običajno prakso citiranja vladarskih listin, objavljenih v okviru Monumenta Germaniae Historica, označeval s kraticama DO II 47 (listina z dne 30. 6. 973) in DO II 66 (listina z dne 23. 11. 973), je bil cesar Oton II. v 18. letu starosti in na začetku svoje samostojne vladarske poti. Še kot šestletnega dečka ga je dal njegov oče Oton I. leta 961 v Aachnu, v nekdanji prestolnici Karla Velikega, okronati za kralja in nato za božič leta 967 v Rimu še za cesarja, s čimer je bil postavljen v rang sovladarja (*coimperator*).⁴ V Rimu se je mladi socesar aprila 972 tudi poročil z nevesto, ki mu jo je poiskal oče: z bizantinsko princeso Teofanu. Ta sicer ni bila cesarjeva hči, *porphyrogenneta*, rojena v škrlatu, ki si jo je Oton I. tako želel za nevesto svojemu sinu, toda tudi poroka s cesarjevo nečakinjo je pomenila, da je vzhodnorimski avtokrator priznal Otonu I. in njegovim naslednikom cesarsko čast na zahodu.⁵ Ko je stari cesar 7. maja 973 umrl, je Oton II. brez težav nasledil svojega očeta in vladal do svoje zgodnje smrti decembra 983. Kot samostojen vladar je Oton II. svojo prvo (poznano) listino izstavil 2. junija 973,⁶ med prvimi, ki so bili deležni cesarjeve naklonjenosti, pa je bila prav škofija v Freisingu, kateri je že 30. junija izstavil DO II 47.

Škof te ugledne in pomembne bavarske škofije je takrat bil Abraham (957–993/94), ki se ga je tesno povezovalo z znamenitimi Brižinskimi spomeniki, katerih avtor naj bi celo bil. Vse te domneve in dokazovanja, ki so obvladovala predvsem slavistično literaturo od Kopitarja naprej, je utemeljeno ovrgel Milko Kos,⁷ čeprav je zelo verjetno, da je latinski kodeks, v katerega so vpisani

¹ Die Urkunden Otto des II. (hg. von Theodor SICKEL), Monumenta Germaniae Historica (= MGH), Diplomata regum et imperatorum Germaniae 2/1 (Hannover 1888) (= DO II) 47 (Franc KOS, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku (= Gradivo) II (Ljubljana 1906) 444).

² DO II 66 (Kos, Gradivo II, 445).

³ Pavle BLAZNIK, Škofja Loka in loško gospodstvo 973–1803 (Škofja Loka 1973) 11 sl.

⁴ Karl UHLIRZ, Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Otto II. und Otto III., I. Bd.: Otto II. 973–983 (Leipzig 1902) 1 sl.; Hans K. SCHULZE, Hegemoniales Kaisertum: Ottonen und Salier (Siedler Deutsche Geschichte, Berlin 1991) 247 sl.; Helmut BEUMANN, Die Ottonen (Urban Taschenbücher Bd. 384, Stuttgart 1994³) 113 sl.

⁵ Werner OHNSORGE, Die Heirat Kaiser Ottos II. mit der Byzantinerin Theophano (972), v: ISTI, Ost-Rom und der Westen. Gesammelte Aufsätze zur Geschichte der byzantinisch-abendländischen Beziehungen und des Kaisertums (Darmstadt 1983) 128 sl.

⁶ DO II 28.

⁷ Milko KOS, Paleografske in historične študije k freisinškim spomenikom, v: ISTI, Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave (Ljubljana 1985) 79–87.

Bržižinski spomeniki, nekdanj služil škofu Abrahamu kot liturgični priročnik oz. pontifikal,⁸ ki ga je že omenjeni Kopitar označil za Abrahamov *vademecum*.⁹ Kot vzgojitelj vojvode Henrika II. (Prepirljivca) in kot svetovalec njegove matere Judite (izvirala je iz bavarske vojvodske dinastije Luitpoldingov, njen pokojni mož Henrik I. pa je bil brat cesarja Otona I.), ki je Abrahama »cenila bolj kot ostale«,¹⁰ je bil freisinški škof eden od regentov na Bavarskem,¹¹ tuja pa mu nista bila niti vladarski dvor in cesarjeva bližina. Ni izključeno, da je Abraham, katerega izvor in rodbinske povezave niso poznane,¹² svojo kariero začel na dvoru in v pisarni cesarja Otona I. in se iz kroga izobraženih klerikov dvorne kapele povzpел do položaja freisinškega škofa. *Abraham notarius*, ki je leta 952 rekogniral listino Otona I. za škofijo v Osnabrücku,¹³ bi namreč lahko bil identičen s kasnejšim freisinškim škofom.¹⁴ Topogledne raziskave Josefa Fleckensteina so povsem jasno pokazale, da sta bili prav dvorna kapela in z njo povezana vladarska pisarna tisto mesto, odkoder so vladarji saške dinastije (Otoni) posebno radi rekrutirali ljudi za škofovsko službo.¹⁵ Vpetost cerkve v državno službo v okviru tako imenovanega sistema državne cerkve je od vladarja pač zahtevala, da je za škofe postavjal preverjene in poznane ljudi iz svoje okolice.

Abrahamovo tesno povezanost tako z bavarsko vojvodsko kot tudi s cesarsko hišo izpričujeja tudi intervencijski formuli – tj. tisti del konteksta (ponavadi v okviru naracije) listine, kjer so navedene osebe, ki so posredovale (intervenirale) pri vladarju v korist tretje osebe – naših dveh listin. Za izstavitev DO II 47 sta intervenirala nekdanji Abrahamov varovanec, bavarski vojvoda Henrik II., in mati cesarja Otona II., cesarica Adelhajda; za DO II 66 pa prav tako vojvoda Henrik II. in cesarica Teofanu, žena Otona II. Čeprav seveda cesar listin ni sam pisal in niti ne vemo, če jih je (vse) bral (oz. če so mu bile brane), pa je v njih vendarle javno izražena njegova volja. In Abraham je imel črno na belem, da ga Oton II. šteje za osebo, ki mu je nadvse draga (DO II 47: *nobis satis carus*) in s katero ga družijo spoštljivo prijateljstvo (DO II 66: *nostrae familiaritati digne adiunctus*). Toda naklonjenost mladega cesarja je Abraham kmalu zaigral. Iz politične računice, lojalnosti ali pa zaradi česa tretjega se je pridružil bavarskemu vojvodi Henriku II. v zaroti, ki jo je le-ta že kmalu po smrti Otona I. začel snovati proti svojemu cesarskemu bratrancu Otonu II. Komplotu sta se pridružila tudi češki knez Boleslav II. in poljski knez Mieško, a

⁸ Natalia DANIEL, *Handschriften des zehnten Jahrhunderts aus der Freisinger Dombibliothek. Studien über Schriftcharakter und Herkunft der nachkarolingischen und ottonischen Handschriften einer bayerischen Bibliothek* (Münchener Beiträge zur Mediävistik und Renaissance-Forschung 11, München 1973) 114; Marijan SMOLIK, *Kodeks Clm 6426. Vsebinski opis*, v: *Bržižinski spomeniki*. Znanstvenokritična izdaja, Dela SAZU II/39 (Ljubljana 1993) 15.

⁹ Jernej KOPITAR, *Glagolita Clozianus – Cločev glagolit* (Ljubljana 1995) XXIV.

¹⁰ Thietmari Merseburgensis episcopi *Chronicon*, *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters* Bd. 9 (ed. R. HOLTZMANN, Werner TRILLMICH, Darmstadt 1992⁷) II/41 (*pre caeteris diligeret*). Thietmar (n.n.m.) celo poroča, da so se širile govorice, da je imel Abraham razmerje z Judito, vendar se je te obtožbe po njeni smrti opral s prisego.

¹¹ Milko KOS, *Nove študije k freisinškim spomenikom*, v: *ISTI, Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave* (Ljubljana 1985) 99; Karl BRUNNER, *Herzogtümer und Marken. Vom Ungarnsturm bis ins 12. Jahrhundert. Österreichische Geschichte 907–1156* (Wien 1994) 96 sl.

¹² Na neargumentiranost domnev o Abrahamovem karantansko-slovanskem izvoru je pokazal že Kos, *Paleograf-ske in historične študije* (kot v op. 7) 81–87. Bolj verjetno se zdi mnenje, da je Abraham pripadal rodbini, ki je prebivala v bavarskem Isengau in ki je imela posebno naklonjenost do bibličnih imen: Jakob, Jožef, David, Salomon, Daniel, Aaron, Izrael, Simon, Adam in končno okrog 940 tudi listinsko izpričani grof Abraham: J. STURM, *Die Anfänge des Hauses Preysing* (*Schriftenreihe zur bayerischen Landesgeschichte* 8, 1931) 91, 188, 329 sl. (citat po Daniel, *Handschriften* (kot v op. 8) 82).

¹³ Die Urkunden Konrads I., Heinrichs I. und Ottos I. (hg. von Theodor SICKEL), *MGH Diplomata regum et imperatorum Germaniae I* (Berlin 1879/84) (= DO I) 150.

¹⁴ Harry BRESSLAU, *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien*, I. Bd. (Berlin 1958³) 440 in op. 1; Josef FLECKENSTEIN, *Die Hofkapelle der deutschen Könige*, II. Teil: *Die Hofkapelle im Rahmen der ottonisch-salischen Reichskirche* (*Schriften der Monumenta Germaniae Historica* 16/II, Stuttgart 1966) 35, 45 sl. Za pripadnost Abrahama kapeli Otona I. bi lahko govorilo tudi dejstvo, da je dal v koledar svojega sakramentarja zapisati datum cesarjeve smrti (Daniel (kot v op. 8) 83). O povezavah, ki jih je imel Abraham že kot škof s cesarjem Otonom I., gl. Kos, *Nove študije* (kot v op. 11) 99.

¹⁵ Fleckenstein, *Die Hofkapelle* (kot v op. 14) 52 sl., 75 sl., 111 sl. Opozoriti pa je potrebno, da se notar Abraham samo enkrat pojavi kot rekognoscent, kar govori za to, da ni spadal med (stalni) personal cesarske pisarne.

pripravljajoča se zarota je bila že poleti 974 odkrita¹⁶ in vojvoda Henrik II. je šel v ujetništvo, Abraham pa v dolgoletno pregnanstvo v Corvey v Westfaliji, vsaj deloma pa morda tudi na posestva, ki jih je freisinška škofija imela na Koroškem.¹⁷ Pognanstvo je pomenilo Abrahamovo politično smrt, na izgubi pa je bila tudi freisinška škofija, ki za življenja Otona II. ni prejela nobene vladarske listine več. Šele Oton III. ji je leta 989 izstavil prvo naslednjo vladarsko listino, ki pa škofiji, katero je še vedno vodil Abraham, ni prinesla kakšnih novih koristi: z njo ji je le potrdil tisto posest na Kranjskem, ki jo je novembra 973 podaril njegov oče (DO II 66).¹⁸

Leta 739 ustanovljena škofija v Freisingu je svoj prvi korak v smeri slovanskega naselitvenega prostora v Vzhodnih Alpah naredila že v agilulfinški dobi pred koncem 8. stoletja, ko je Innichen 783 postal freisinški lastniški samostan. S tem je bila škofija pritegnjena v karantanski misijon, zaradi katerega je bil samostan ob izviru Drave na bavarsko-karantanski meji leta 769 tudi ustanovljen.¹⁹ Temu samostanu je nato že leta 822 podaril neki plemeniti Matheri vso svojo posest, ki jo je imel med Trušnjami in Grebinjem²⁰ in freisinška škofija je – vsaj posredno – stopila na ožja karantanska tla, kjer je nato v drugi polovici 9. stoletja imela tudi že pomembno zemljiško posest s težiščema na zgornjem Koroškem in na južni obali Vrbskega jezera.²¹ Ko je bila nato po koncu madžarskih vpadov z organiziranjem mejnih krajin na jugu in vzhodu Karantanije (ponovno) vzpostavljena temeljna struktura državne ureditve na prostoru današnje Slovenije, je med prejemniki kraljeve zemlje bila tudi škofija v Freisingu, ki je leta 973 dobila v last obsežen teritorij v centralnih predelih takratne Kranjske, iz katerega ji je nato zraslo loško gospostvo.²² Sto let kasneje je prvič izpričana tudi že freisinška posest na Dolenjskem,²³ v istem času, leta 1067, pa je kralj Henrik IV. podelil škofiji še posamezne vasi s Kubedom na čelu v zaledju Kopra in Buj.²⁴ V nasprotju z gorenjsko in dolensko posestjo, ki je ostala v freisinških rokah še daleč v novi vek, pa je posest v Istri, ki si jo je škofija morda pridobila v želji po lastnem olivnem olju in vinu, ostala v njenih rokah le krajši čas.²⁵

Listini iz 973 nista samo temeljna dokumenta za zgodovino loškega gospostva freisinških škofov, ampak sta izrednega pomena tudi za politično, ustavnopravno, naselitveno, družbeno in tudi dinastično zgodovino Kranjske ter s tem za slovensko zgodovino na prehodu iz zgodnjega v visoki srednji vek. Nastali sta v času, ko so mima leta po bitki pri Augsburgu leta 955 in z njo povezan konec madžarskih vpadov, omogočila na jugovzhodu nastajajoče srednjeveške »nemške« države nov razvoj, ki se je izrazil tudi v novih organizacijskih oblikah.²⁶ Sled in hkrati dokument

¹⁶ Uhlirz, *Jahrbücher* (kot v op. 4) 51 sl.

¹⁷ Gl. Kos, *Paleografske in historične študije* (kot v op. 7) 87; Daniel, *Handschriften* (kot v op. 8) 114, Brunner, *Herzogtümer* (kot v op. 11) 97. V virih (anali iz Altaicha) je izpričano samo Abrahamovo pregnanstvo v Corvey, medtem ko bi prišla Koroška hipotetično v poštev predvsem zaradi vpisa Brižinskih spomenikov v njegov pontifikal in zaradi dejstva, da je cerkvi sv. Primoža in Felicijana na Otoku ob Vrbskem jezeru podaril celo vrsto knjig (*Monumenta historica ducatus Carinthiae III* (= MHDC, ed. August JAKSCH, Klagenfurt 1904) 120 (Kos, *Gradivo II*, 504)).

¹⁸ *Die Urkunden Otto des III.* (hg. von Theodor SICKEL), *MGH Diplomata regum et imperatorum Germaniae 2/2* (Hannover 1893) (= DO III) 58 (Kos, *Gradivo II*, 490). Zadnjo listino je Abraham prejel od Otona II. še maja 974 (DO II 80; Kos, *Gradivo II*, 450) in z njo je bila freisinški škofiji vrnjena posest v zgornji dolini Drave (Lurnska in Puštriška grofija) in ob gornjem toku Piave (grofija Cadore).

¹⁹ Herwig WOLFRAM, *Grenzen und Räume. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung. Österreichische Geschichte 378–907* (Wien 1995) 126 sl.

²⁰ MHDC III, 10 (Kos, *Gradivo II*, 70).

²¹ Nazadnje pregledno: Johannes GRABMAYER, *Freising in Kärnten, v: Hochstift Freising. Beiträge zur Besitzgeschichte* (hrsg. Hubert GLASER, München 1990) 319 sl.; Sergij VILFAN, *Zur Struktur der freisingischen Herrschaften südlich der Tauern im Frühmittelalter, v: Karantanien und der Alpen-Adria-Raum im Frühmittelalter. 2. St. Weiter Historikergespräche* (hg. Günther HÖDL, Johannes GRABMAYER, Wien 1993) 209 sl.

²² Blaznik, *Škofja Loka* (kot v op. 3) 11 sl.; Sergij VILFAN, *Lage und Struktur der freisingischen Herrschaften in Krain, v: Hochstift Freising. Beiträge zur Besitzgeschichte* (hrsg. Hubert GLASER, München 1990) 351 sl.

²³ Pavle BLAZNIK, *Zemljiška gospostva v območju freisinške dolenske posesti, Razprave I. razreda SAZU IV/6* (Ljubljana 1958) 5 sl.; Vilfan, *Lage und Struktur* (kot v op. 22) 357 sl.

²⁴ *Die Urkunden Heinrichs IV.* (hg. von Dietrich v. GLADIS), *MGH Diplomata regum et imperatorum Germaniae 6/1* (Berlin 1941) 187; (Kos, *Gradivo III*, 251).

²⁵ Vilfan, *Zur Struktur* (kot v op. 21) 218.

teh velikih sprememb pa sta prav naši dve darovnici, ki pa obenem pričata tudi o stanju in razmerah predtem. Sta prvi poznani primer teritorialne podelitve za današnje slovensko ozemlje in po Vilfanovem mnenju je bil z njima verjetno sploh prvič podeljen nek teritorij s strani krone na tem prostoru, tako da sta DO II 47 in DO II 66 prvi listini te vrste pri nas.²⁷ Poleg tega je DO II 66 najstarejša v originalu ohranjena vladarska listina, ki se nanaša na Kranjsko, medtem ko je v slovenskem okviru v tem oziru od nje starejša le listina, s katero je Oton I. 8. januarja 972 v Ravenni podelil Benečanu Vitaliju Candianu Izolo.²⁸ Slovensko zgodovino pisje v svojih raziskavah in obravnavah seveda ni moglo mimo dveh tako pomembnih dokumentov, čeprav je tudi res, da je DO II 47 in DO II 66 obravnavalo samo z vsebinskega, ne pa tudi diplomatičnega vidika. Z loškega ozemlja izvirajoča zgodovinarja, Franc Kos in Pavle Blaznik, sta v glavnem rešila vse topografske probleme, zveze za zelo podrobnim opisom mej podeljenega teritorija v obeh listinah.²⁹ Ljudmil Hauptmann se ju je dotaknil v toliko, kolikor sta pomembni za ustavni in splošni razvoj Kranjske v srednjem veku,³⁰ medtem ko ju je Milko Kos obravnaval predvsem v kontekstu biografije škofa Abrahama, le-tega pa v okviru svojih študij o brižinskih spomenikih³¹ ter na nekem drugem mestu v zvezi z oblikovanjem imena Kranjske.³² Sergij Vilfan pa ju je pritegnil v svoje raziskave o začetkih fevdalizacije družbe v slovenskem prostoru.³³

Z diplomatičnega vidika so določeno pozornost DO II 47 in DO II 66 že v zadnji tretjini prejšnjega stoletja namenjali predvsem ljudje, ki so bili tako ali drugače povezani z Inštitutom za avstrijske zgodovinske raziskave na Dunaju, kjer so tedaj tudi pripravljali znanstveno-kritično izdajo otonskih listin za Monumenta Germaniae Historica. Tako je prišel Julius Ficker že leta 1878 v svojem znamenitem in za razvoj diplomatike prelomnem delu *Beiträge zur Urkundenlehre*³⁴ do nekaterih temeljnih diplomatičnih ugotovitev v zvezi z DO II 66, ki jih je Theodor Sickel, utemeljitelj moderne diplomatične metode, leta 1888 ob izdaji listin Otona II. v nekaterih ozirih še dopolnil.³⁵ Takratna objava predstavlja še danes, po več kot sto letih, temeljno, standardno in neprežeženo edicijo naših dveh listin.³⁶ Sickel je tudi ugotovil, da je DO II 66 služila kot predloga za listino Otona III. iz leta 996, s katero je freisinški škofiji podelil zemljiško posest v Neuhoftnu ob reki Ybbs v današnji Spodnji Avstriji in v kateri se prvič omenja avstrijsko ime v domačem

²⁶ Prim. Peter ŠTIH, Vasko SIMONITI, Slovenska zgodovina do razsvetljenstva (Ljubljana, Celovec 1996) 67 sl.

²⁷ Sergij VILFAN, Zemljiška gospodstva, v: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog II (Ljubljana 1980) 109, 116; isti, Lage und Struktur (kot v op. 22) 352; isti, Zur Struktur (kot v op. 21) 212. Seveda z izjemo listine, s katero je leta 895 kralj Arnulf podelil Waltuniju, enemu od prednikov sv. Heme, med drugim tudi posest v Rajhenburgu in v Krškem (Die Urkunden Arnolds (hg. von Paul KEHR), MGH Diplomata regum Germaniae ex stirpe Karolorum 3 (Berlin 1940) 138; Kos, Gradivo II, 309), ki pa je – kot kažejo zadnje raziskave – pod sumom, da je prav »kranjski« del listine, ki ni ohranjena v originalu, kasnejša interpolacija: gl. Peter ŠTIH, Camiola, patria Sclavorum, Österreichische Osthefte 37 (1995) 860 in op. 97; ISTI, Plemenske in državne tvorbe zgodnjega srednjega veka na slovenskem naseljenem prostoru v Vzhodnih Alpah, v: Slovenci in država, Razprave SAZU I/17 (1995) 42 in op. 147; Herwig WOLFRAM, Salzburg, Bayern, Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung (=MIOG) Ergänzungsband 31 (1995) 100 sl.

²⁸ DO I 407 (Kos, Gradivo II, 440).

²⁹ Franc KOS, Zgodovinske črtice o kranjski deželi, v: ISTI, Izbrano delo (Ljubljana 1982) 265 sl.; isti, Gradivo II, 444, 445; Pavle BLAZNIK, Kolonizacija Selške doline (Ljubljana 1928) 14 sl.; ISTI, Kolonizacija Poljanske doline, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 19 (1938) 3 sl.; isti, Škofja Loka (kot v op. 3) 11 sl.

³⁰ Ljudmil HAUPTMANN, Krain, Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer I/4 (Wien 1929) 344 sl.

³¹ Kos, Nove študije (kot v op. 11) 99 sl.

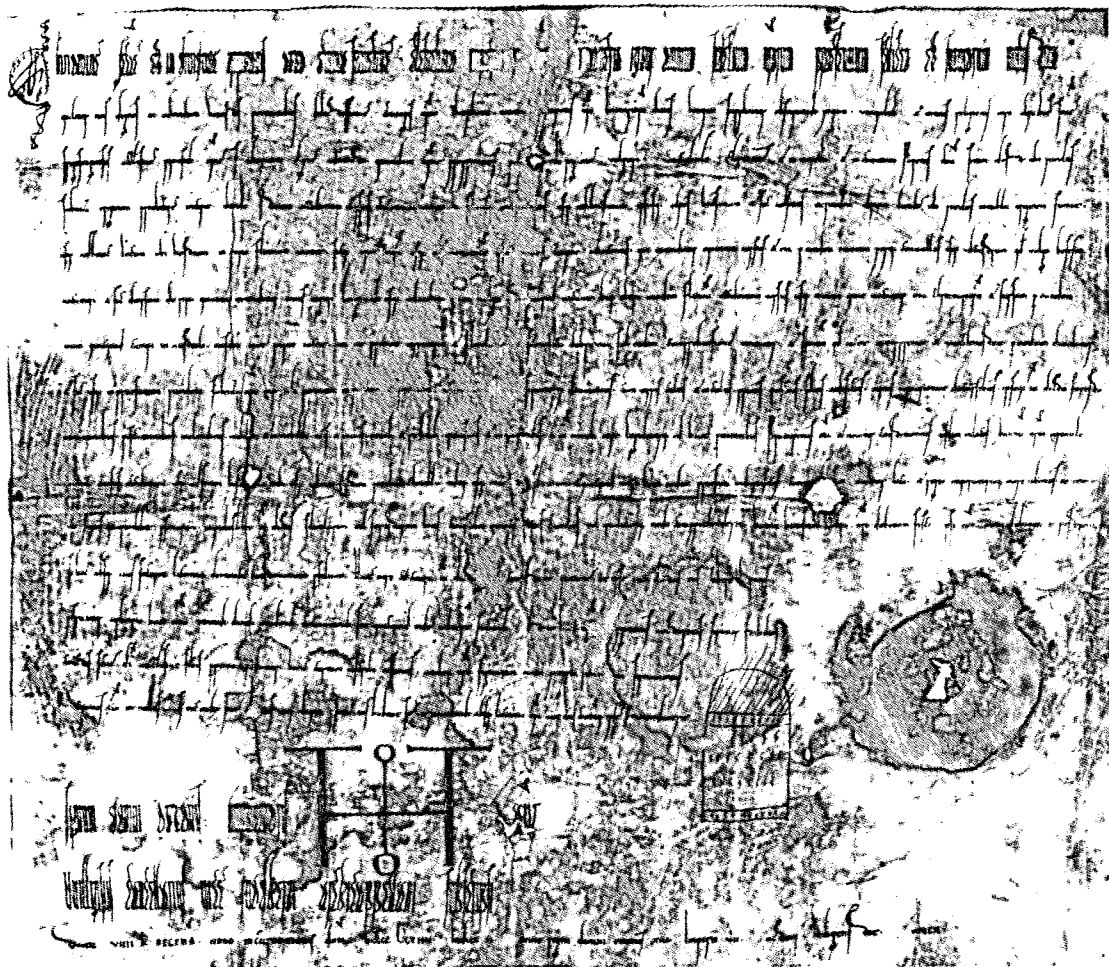
³² Milko KOS, Postanek in razvoj Kranjske, v: ISTI, Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave (Ljubljana 1985) 238.

³³ Vilfan, Zemljiška gospodstva (kot v op. 27) 109 sl.

³⁴ Julius FICKER, Beiträge zur Urkundenlehre II (Innsbruck 1878) 48 sl., 192 sl., 277 sl.

³⁵ Theodor SICKEL, Erläuterungen zu den Diplomen Otto II., MIOG Ergänzungsband 2 (1888) 123, 128 sl.; ISTI v uvodni opombi in v opombah k DO II 66.

³⁶ Slovensko zgodovino pisje se je v glavnem posluževalo sledečih izdaj omenjenih dveh listin: Josef ZAHN, Codex diplomaticus Austriaco-Frisingensis, Fontes rerum Austriacarum II, Bd. 31 (Wien 1870) 37, 38; Franz SCHUMI, Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain I. Bd. (Laibach 1882/83) 8, 9; Kos, Gradivo II, 444, 445.

Slika 1: DO II 66 (Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, HU Freising 9)

(nemškem) jeziku (*Ostarrîchi*).³⁷ Posledično je to pomenilo, da se je v vse kasnejše in niti ne tako redke obravnave tki. Ostarrîchi-listine v avstrijskem zgodovinospisju pritegovalo tudi DO II 66.³⁸ Topogledno so bile po Sicklu zlasti pomembne raziskave Heinricha Appelta³⁹ in Hiede Dienst,⁴⁰ ki

³⁷ DO III 232 (uvodna opomba).

³⁸ Leo SANTIFALLER, Über die »Ostarrîchi-Urkunde« vom 1. November 996, v: Jahrbuch »Die Furche« (Wien 1946) 149 sl. (ponatis kot samostojna publikacija Wien 1948); Alphons LHOTSKY, Ostarrîchi, v: ISTI, Aufsätze und Vorträge (hrsg. Hans WAGNER, Heinrich KOLLER) Bd. 1 (Wien 1970) 221 sl.; Karl LECHNER, Ostarrîchi, Monatschrift »Neue Ordnung« 15/2 (April 1946) 17 sl.; 1000 Jahre Babenberger in Österreich, Niederösterreichische Jubiläumsausstellung, Stift Lilienfeld 1976, Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, N. F. 66 (Wien 1976) 239; Österreichische Länderausstellung: 996 – 1996 Ostarrîchi – Österreich, Menschen, Mythen, Meilsteine, Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, N. F. 388 (Horn 1996) 44 sl.; Heide DIENST, Ostarrîchi – Oriens – Austria: Probleme »Österreichischer« Identität im Hochmittelalter, v: Was heißt Österreich. Inhalt und Umfang des Österreichbegriffs vom 10. Jahrhundert bis Heute (hrsg. Richard G. PLASCHKA, Gerald STOURZH, Jan Paul NIEDERKORN, Wien 1995) 37.

³⁹ Heinrich APPELT, Zur diplomatischen Beurteilung der Ostarrîchi-Urkunde, v: Babenberger-Forschungen (red. Max WELTIN), Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich N. F. 42 (1976) 1 sl. (ponatis v: Heinrich APPELT,

sta v svojih delih primerjala vsebino, jezik, diktat in slednja tudi paleografsko-grafični izgled DO III 232 z DO II 66. Ugotovitve glede odvisnosti diktata DO III 232 od DO II 66, so tudi v slovenskem zgodovinopisju pripomogle k razjasnitvi nekaterih historičnih vprašanj.⁴¹

DO II 66 je, kot je bilo že povedano, ohranjena v originalu in je danes hranjena v Bavarskem glavnem državnem arhivu v Münchnu⁴² (sl. 1), kamor je prišla po sekularizaciji v začetku 19. stoletja skupaj z ostalim freisinškim arhivom. Drugače je z DO II 47. Ta listina nam je poznana samo v kasnejših prepisih freisinške provenience. Zapisana je v treh kopijalnih knjigah (dve sta iz 12., ena pa iz začetka 14. stoletja), ki jih je za svoje potrebe dala sestaviti škofija in ki so prav tako hranjene v münchenskem Bavarskem glavnem državnem arhivu.⁴³ Od teh treh prepisov DO II 47 je najpomembnejši najstarejši, saj sta mlajša dva nastala na njegovi podlagi. Nahaja se v kopijalni knjigi⁴⁴ (sl. 5, 6), ki je nastala za časa freisinškega škofa Alberta I. (1158–1184), najverjetneje okrog leta 1160, in v katero je brez neke sistematike vpisana cela vrsta vladarskih (med njimi tudi DO II 66) in privatnih listin ter tudi najstarejši urbar za del posesti freisinške škofije, ki vsebuje tudi znamenit popis dajatev loškega gospostva (*Notitia bonorum de Lonka*).⁴⁵ Ali je kot predloga za zapis DO II 47 v omenjeno kopijalno knjigo služila originalna listina ali pa že prepis, ni mogoče presoditi. Krizmon in monogram – tipična grafična znaka vladarskih listin –, ki se nahajata v tem najstarejšem poznanem prepisu DO II 47, bi prepisovalec namreč lahko posnel tako po originalu kot po prepisu (kopiji).

Nejasno ostaja tudi, zakaj je Oton II. že takoj na začetku svojega samostojnega vladanja podelil Abrahamu in njegovi škofiji tako obsežno zemljiško posest na Kranjskem in ju s tem z ozirom na ostale bavarske škofije očitno favoriziral.⁴⁶ O razlogih in povodih za to dejanje bi nam kaj več lahko povedala arenga, ki na začetku konteksta izraža splošen motiv za izstavitev listine, oziroma za določeno pravno dejanje, še bolj pa naracija listine, ki govori o konkretnih okoliščinah, ki so predhodile pravnemu dejanju in njenemu olistinenju. Vendar teh dveh listinskih formul DO II 47 in DO II 66 nimata. Kar vemo, je, da je bil Abraham v drugi polovici junija 973 pri cesarju v Wormsu na njegovem prvem državnem zboru⁴⁷ in predpostavljati je, da je tedaj prišlo do dogovora o prvi podelitvi, ki ji je nedolgo zatem sledila tudi izstavitev listine (DO II 47). Vsekakor cesarska pisarna, v okviru katere je listina nastala, ni mogla sama po sebi razpolagati s tako natančnimi topografskimi podatki, s katerimi je bila v listini zamejena podeljena posest v Selški dolini in na Soriškem polju, ali jih celo sama zbirati. Ti podatki, ki so morali biti zbrani na terenu samem (enako velja tudi za DO II 66), so bili pisarni posredovani. V kolikor so to nalogo opravili prejemnikovi (škofovi) ljudje (morda v sodelovanju s kranjskim mejnim grofom kot nosilcem državno-cesarske oblasti), je povsem mogoče, če ne celo verjetno, da so bile te informacije, ki

Kaisertum, Königtum, Landesherrschaft. Gesammelte Studien zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte (hrsg. Othmar HAGENEDER, Herwig WEIGL), MIÖG Ergänzungsband 27 (1988) 163 sl.).

⁴⁰ Heide DIENST, Paläographisch-diplomatische Bemerkungen zu D.O. III 232 (sogen. »Ostarrichi-Urkunde«), MIÖG 104 (1996) 1 sl.

⁴¹ Peter ŠTIH, Regnum Carantanum, ZČ 40 (1986) 227; ISTI, Kranjska (Carniola) v zgodnjem srednjem veku, v: Zbornik Brižinski spomeniki (Dela SAZU II/45, Ljubljana 1996) 14.

⁴² Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, sig.: HU Freising 9.

⁴³ Joseph ZAHN, Die freisingischen Sal-, Copial- und Urbarbücher in ihren Beziehungen zu Österreich, Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen 26 (1861) 218 sl., 222 sl. in razpredelnica na str. 317.

⁴⁴ Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, sig.: HL Freising 4, fol. 19^f–20^f.

⁴⁵ Gl. opis kodeksa pri Zahn, Die freisingischen (kot v op. 43) 222 sl. in 230 sl. Za *Notitia bonorum de Lonka* prim. Pavle BLAZNIK, Urbarji freisinške škofije, Srednjeveški urbarji za Slovenijo 4 (Viri za zgodovino Slovencev 4, Ljubljana 1963) 15 sl. in nazadnje Gertrud THOMA, Bemerkungen zum ältesten Urbar des Hochstifts Freising, Beiträge zur altbayerischen Kirchengeschichte 42 (1996) 7 sl.

⁴⁶ Med petimi bavarskimi škofijami je bil Freising prvi, ki je prejel vladarsko listino od Otona II., pa čeprav so na prvi državni zbor Otona II. v Worms prišli poleg Abrahama še salzburški nadškof Friderik, passauski škof Pilgrim in regensburški škof Wolfgang. Manjkal je edino sábensko-briksenski škof Richbert (gl. Uhlirz, Jahrbücher (kot v op. 4) 34). Passau je bila prva listina Otona II. izstavljena 11. septembra 973 (DO II 59), nadškofijskemu Salzburgu šele 21. 7. 976 (DO II 134), Brixnu 8. 9. 977 (DO II 163) in Regensburgu 14. 10. 979 (DO II 204).

⁴⁷ Uhlirz, Jahrbücher (kot v op. 4) 34.

predstavljajo ključni del ključnega dela listine (dispozicije) in brez katerih ni bilo mogoče koncipirati listine, dostavljene cesarski pisarni prav ob priliki srečanja med cesarjem in škofom na državnem zboru. Cesar se je še 28. junija nahajal v Wormsu,⁴⁸ nato pa se je dvor – in z njim po vsej verjetnosti tudi Abraham – premaknil v Tribur, kjer je bila 30. junija izgotovljena DO II 47.

Slabih pet mesecev kasneje sta Abraham in njegova škofija prejela od Otona II. drugo darovnico, DO II 66. Listina nosi datum 23. november 973, kot kraj pa je naveden Heiligenstadt (na južnem Saškem). Težava, ki se pojavi pri tej dataciji, je, da tega kraja in datuma ne moremo uskladiti s cesarjevim itinerarjem: 13. oktobra naj bi bil v Dornburgu⁴⁹ vzhodno od Weimarja, 22. oktobra v nekoliko severnejšem Allstedtu,⁵⁰ oboje v Turingiji, mesec dni kasneje (22. novembra) v Duisburgu⁵¹ ob Renu na zahodu, 23. novembra na Saškem, v Heiligenstadtu, in 14. decembra zopet ob Renu v Nimwegnu.⁵² Ne samo, da je nemogoče, da bi bil Oton II. en dan v Duisburgu, naslednji dan pa že v nekaj sto kilometrov oddaljenem Heiligenstadtu, ampak tudi ni nobenega dvoma, da je bil prej v Heiligenstadtu kot v Duisburgu, kar je razvidno iz postaj njegovega itinerarja, ki je šel od vzhoda proti zahodu.⁵³ Problem pa je v resnici samo navidezen in je razložljiv s spoznanjem, do katerega je že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja prišel Julius Ficker, ki je ugotovil, da ni nujno, da se datum (*datum*) in kraj (*actum*) datumske vrstice ujemata. Gre za ti. neenotno datiranje, pri čemer se en del podatkov datumske vrstice nanaša na dogodke, ki so predhodili sami izgotovitvi listine, a so z njeno vsebino kar najtesneje povezani (npr. kraj ali čas, ko je prišlo do dogovora o pravnem dejanju itd.), drugi del podatkov pa se nanaša na samo izgotovitev listine (npr. kraj ali čas, ko je bila listina napisana ali pečatena itd.).⁵⁴ Običajno se je pri neenotnem datiranju navedba kraja (*actum*) nanašala na samo pravno dejanje, navedba datuma pa na bolj ali manj zapoznelo olistinjenje že izvršenega pravnega dejanja.⁵⁵ To splošno pravilo je očitno veljalo tudi v primeru DO II 66, o čemer ne govori samo cesarjev itinerar, ampak tudi to, da so bili, kot se zdi, podatki o datumu vpisani v datumsko vrstico naknadno, v za to puščena prazna mesta, medtem ko je bil kraj vpisan verjetno istočasno z datumsko vrstico (podrobneje o tem spodaj, v zunanjem in paleografskem opisu DO II 66). Na podlagi povedanega lahko zaključimo sledeče: do pravnega dejanja (*actum*) – to je do odločitve oziroma dogovora o podelitvi še enega obsežnega zemljiškega kompleksa na Kranjskem škofiji v Freisingu –, olistinjenega v DO II 66, je prišlo v Heiligenstadtu, kjer se je cesarski dvor zadrževal enkrat po 22. oktobru, ko je bil še v Allstedtu, sama listina pa je bila izgotovljena (*datum*) šele 23. novembra, ko je bil dvor že v Duisburgu ob Renu.⁵⁶

Roka, ki je napisala DO II 66, je neznana. Vsaj Sickel, ki je imel na razpolago ves aparat MGH in s tem ustrezno primerjalno gradivo, je ni uspel povezati z nobeno drugo poznano vladarsko listino tistega časa. Z drugimi besedami to pomeni, da je DO II 66 napisal nek privatni pisar, s katerimi so si občasno pomagali pri delu v vladarski pisarni,⁵⁷ ali pa pisar, ki je bil v službi prejemnika (freisinškega škofa). Vsekakor je poznanih več primerov, da so vladarske listine za bavorske svetne in posvetne prejemnike pisali privatni pisarji.⁵⁸

⁴⁸ DO II 45, Uhlirz, Jahrbücher (kot v op. 4) 35.

⁴⁹ DO II 63.

⁵⁰ DO II 64.

⁵¹ DO II 65.

⁵² DO II 67.

⁵³ Uhlirz, Jahrbücher (kot v op. 4) 40.

⁵⁴ Ficker, Beiträge (kot v op. 34) I, 190 sl.; II, 276 sl.; Bresslau, Handbuch II (kot v op. 14) 460 sl.

⁵⁵ Ficker, Beiträge II (kot v op. 34) 192; Sickel, Erläuterungen (kot v op. 35) 111.

⁵⁶ Prim. Ficker, Beiträge II (kot v op. 34) 277 in Sickel, Erläuterungen (kot v op. 35) 123 in op. 1.

⁵⁷ Theodor SICKEL, Otto II., v: Die Urkunden Otto des II. (hg. von Theodor SICKEL), MGH Diplomata regum et imperatorum Germaniae 2/1 (Hannover 1888) 1.

⁵⁸ Paul KHER, Die Urkunden Otto III. (Innsbruck 1890) 50. Ta praksa je potrjena tudi za Freising, saj je ti. Ostarrihi-listina (DO III 232) prejemniška izgotovitev in je bila napisana v freisinškem skriptoriju. Gl. nazadnje Dienst, Paläographisch (kot v op. 40) 6.

Pri DO II 47 vprašanja o pisarju, ki je listino zapisal (ingrosatorju), ni mogoče obravnavati, saj listina ni ohranjena v originalu. Drugače je z vprašanjem, kdo je listino sestavil, oziroma koncipiral. Po Sicklu, ki je tudi v tem vprašanju markiral odgovor, je listino sestavil po imenu sicer neznan notar, ki pa je drugače bil v zadnjih letih vladanja Otona I. in prvih letih vladanja Otona II. nadpovprečno dejaven v cesarski pisarni. Tega notarja, za katerega je domneval, da je izviral iz Lotaringije,⁵⁹ je Sickel po pisarniški shemi, ki jo je sam vpeljal in ki je danes standardna,⁶⁰ označil s siglo WB. WB je v cesarski pisarni deloval v času, ko jo je operativno vodil kancler Willigis in katerega ime se nahaja tudi v rekognicijski vrstici DO II 47 in DO II 66. Willigis je bil zadnji kancler Otona I. V vladarjevo službo je prišel okrog leta 969 na priporočilo Volkolda, učitelja Otona II., in že dve leti kasneje je zasedel prvo mesto v pisarni. Ob smrti starega cesarja je prešel s celotnim personalom, ki mu je bil podrejen, v službo Otona II., kjer je ostal do leta 975, ko je postal nadškof v Mainzu in s tem tudi nadkaplan (*archicappellanus*), to je formalni vodja vladarske pisarne.⁶¹ Ustrezno temu, da so do leta 975, ko je z novim kanclerjem Folkmarjem-Poppom prišlo tudi do zamenjave pisarniškega personala, v pisarni Otona II. prevladovali ljudje, ki so delali že za njegovega očeta, se tudi listine Otona II. iz prvih dveh let samostojnega vladanja po svojih notranjih in zunanjih značilnostih niso razlikovale od listin Otona I.⁶² Eden glavnih nosilcev te kontinuitete je bil prav WB, ki je v zadnjih letih Otona I. in v prvih letih samostojnega vladanja Otona II. dajal cesarski pisarni s svojo izredno dejavnostjo izrazit ton. Če vzamemo za ilustracijo njegove dejavnosti samo leto, v katerem sta nastali DO II 47 in DO II 66, potem vidimo, da je WB od 40 listin, ki jih je Sickel uvrstil v izdaji v MGH v čas od 7. maja 973 (smrt Otona I. in začetek samostojnega vladanja Otona II.) pa do konca leta 973, neposredno sodeloval pri nastanku kar 23 listin in večino od teh je sam sestavil (koncipiral) in hkrati tudi napisal.⁶³ V zgodoviniopisju je bil upravičeno označen za glavnega notarja kanclerja Willigisa.⁶⁴ Pri tem je njegovo delo pod Otonom II. zaznamovala prav posebna lastnost, ki je relevantna tudi za diplomatično analizo DO II 47 in DO II 66, probleme pa je povzročala zlasti modernim raziskovalcem in izdajateljem: v datacijah listin, ki so bile izgotovljene leta 973 in pri katerih koncipiranju, diktatu ali izgotovitvi je WB (so)deloval, se navedbe inkarnacijskega leta, indikcije, leta kraljevskega in cesarskega vladanja med seboj skorajda praviloma ne ujemajo.⁶⁵ WB je bil, kot se je izrazil Sickel, »ein schlechter Rechner«.⁶⁶

Že Sickel je tudi domneval, da bi WB lahko bil identičen s Herwardom, učiteljem samostanske šole v Aschaffenburgu ob reki Majni jugovzhodno od Frankfurta.⁶⁷ Nadaljnje raziskave so to domnevo potrdile.⁶⁸ Herward, ki se v virih omenja kot *domini Ottonis imperatoris notarius et ecclesie que est in Ascaffenburg dydascalus* in kot *presbyter imperatoris*, je tako eden izmed redkih notarjev-kaplanov, ki so kot nižji personal delovali v vladarski pisarni in ki ni ostal anonimni. Izobrazbo naj bi si pridobil v lotarinškem samostanu Gorze pri Metz, leta 970 je kot cesarjev odposlanec sodeloval pri izkopu več svetnikov (relikvij) v južni Italiji in še kot notar je bil učitelj v aschaffenburški samostanski šoli, ki jo je ustanovil – nihče drug kot – kancler Willigis in kjer se je zapletel v spor svojega pomožnega učitelja, zaradi česar je moral iti 975 v Rim, od koder

⁵⁹ Theodor SICKEL, Otto I., v: Die Urkunden Konrads I., Heinrichs I. und Ottos I. (hg. von Theodor SICKEL), MGH Diplomata regum et imperatorum Germaniae I (Hannover 1879/84) 85.

⁶⁰ Po imenu neznan notarji so označeni s siglo, ki je sestavljena iz dveh črk. Prva črka pomeni začetnico kanclerja, katerega ime je praviloma vedno omenjeno v rekognicijski vrstici vladarske listine in pod katerega vodstvom je notar deloval; po drugi črki, ki si sledijo v abecednem redu, pa se ti neznan notarji med seboj ločijo.

⁶¹ Gl. Fleckenstein, Die Hofkapelle (kot v op. 14) 33 sl., 64 sl.

⁶² Sickel, Erläuterungen (kot v op. 35) 105.

⁶³ Gl. uvodne opombe k DD O II 28–68.

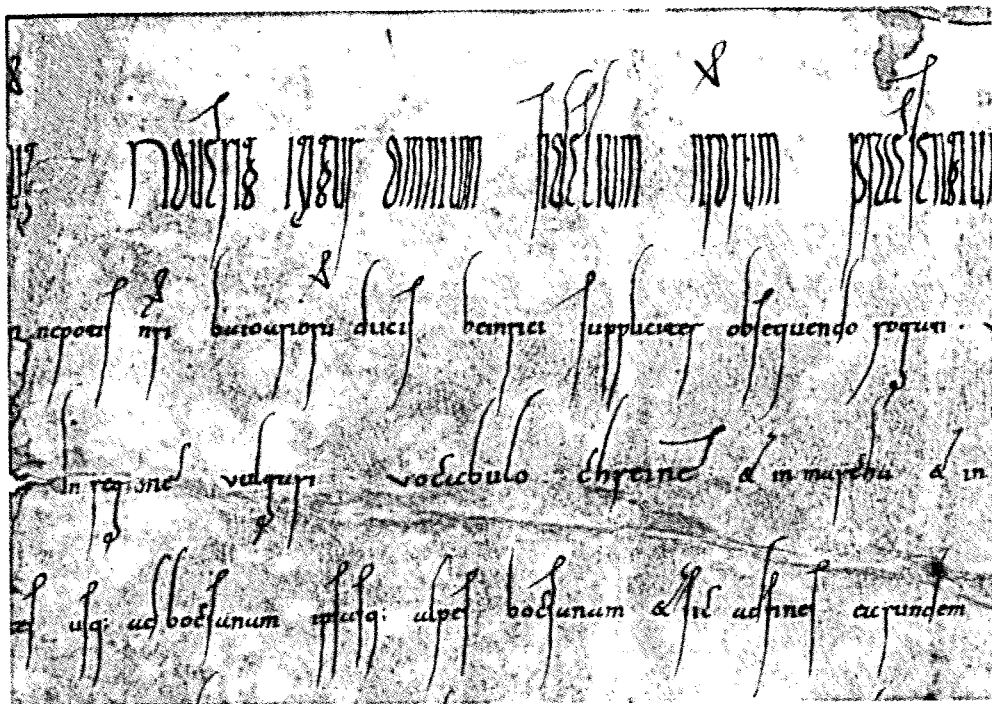
⁶⁴ Fleckenstein, Die Hofkapelle (kot v op. 14) 38.

⁶⁵ Sickel, Erläuterungen (kot v op. 35) 111 in zlasti 128–129; isti, Otto II. (kot v op. 57) 5 sl.

⁶⁶ Sickel, Otto II. (kot v op. 57) 7.

⁶⁷ Sickel, Erläuterungen (kot v op. 35) 88 in op. 1.

⁶⁸ Bresslau, Handbuch I (kot v op. 14) 468; Fleckenstein, Hofkapelle (kot v op. 14) 38 sl.

Slika 2: DO II 66, kontekst, izrez (Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, HU Freising 9)

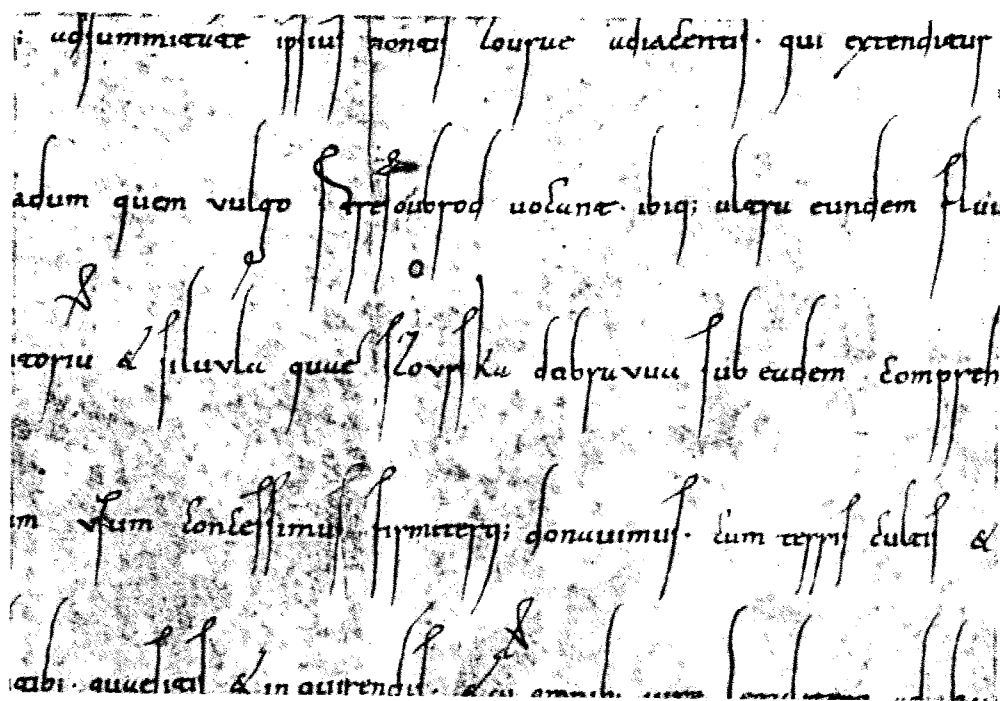
pa se je kmalu vrnil. Ali je po svojem izstopu iz dvorne službe ostal v Aschaffenburgu ali pa se je morda vrnil v Gorze, ostaja nejasno.⁶⁹

Naslednji korak te raziskave je namenjen zunanjemu izgledu in paleografskemu opisu DO II 66, ki je na srečo ohranjena v originalu in ki odkriva nekaj prav presenetljivih dejstev. Dobro ohranjena listina deluje – vladarski listini primerno – na pogled impresivno in hkrati elegantno. K takšnemu vtisu pripomore že velik, skorajda kvadraten pergament, ki meri 50 cm v dolžino in 45 cm v višino. Listina je bila prvotno zložena tako, da je bil pergament prepognjen štirikrat po dolžini in trikrat po višini. Danes je pergament prepognjen dvakrat po dolžini in enkrat po višini. Format prvotno zložene listine je bil torej precej manjši od današnjega.

Tekst listine obsega 18 vrstic, od katerih so zadnje tri (eshatokol listine s signum vrstico, rekognicijsko vrstico in datumsko vrstico) ločene od tekstnega bloka. Vrstice so slepo linirane, razmak med njimi je velik, čeprav ne ekstremen, zelo enakomeren in z izjemo zadnjih štirih vrstic tekstnega bloka, ki rahlo visijo v desno, potekajo zelo lepo vodoravno. V oči tudi pade, da so zadnje štiri vrstice zaradi pečata in rekognicijskega znaka krajše od ostalih vrstic tekstnega bloka (sl. 1). Že Ficker⁷⁰ je ugotovil, da ni nobenega pravega razloga, da bi pisar puščal prazen prostor za pečat in rekognicijski znak, saj je za oba dovolj prostora nekoliko bolj spodaj, v višini signum in rekognicijske vrstice, kjer je tudi njuno običajno mesto v vladarskih listinah. Še manj je razloga, da je pisar zadnji dve vrstici zaključil zaradi prostora za rekognicijski znak nekoliko prej kot predhodni dve zaradi prostora za pečat – razen, če nista tako pečat kot rekognicijski znak obstajala na pergamentu, še preden je pisar začel pisati tekst! Listina je torej bila v nasprotju z običajno prakso vladarske pisarne overovljena s pečatom in opremljena z rekognicijskim znakom, še preden je bila sploh napisana. Na tem mestu se ne bom spuščal v razlago tega dejstva, ker ga je mogoče

⁶⁹ Fleckenstein, Hofkappele (kot v op. 14) 38 sl.

⁷⁰ Ficker, Beiträge II (kot v op. 34) 192.

Slika 3: DO II 66, kontekst, izrez (Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, HU Freising 9)

interpretirati na več načinov. Določene zaključke o vprašanju nastanka DO II 66 bo možno podati šele na koncu celotnega paleografsko-diplomatičnega pretresa, ob upoštevanju vseh izsledkov te analize.

Listino uvaja, kot je običajno, krizmon – grafični znak za invokacijo – in s podaljšanimi črkami (*littera elongata*) izpisana prva vrstica. Z enakimi črkami sta v eshatokolu napisani še signum-vrstica s cesarjevim monogramom in rekognicijska vrstica z imenom kanclerja in nadkaplana. Za monogram – gre še za ti. imenski monogram, ki vsebuje samo črke cesarjevega imena, ne pa tudi naslova in ki je bil v izključni uporabi do leta 975 – se zdi, da ga Oton II. ni lastnoročno zaključil z potegom vodoravne črte med dvema T, ki seka navpično črto s črko O na vsakem koncu⁷¹ (sl. 4). Pečat, ki je bil nekdanj pritrjen v spodnjem desnem delu listine je odpadel, levo od dobro vidnega mesta, kjer je stal, pa je narisana ti. rekognicijski znak.

Obsežni tekstni blok je napisan v zelo enakomerni, lepo oblikovani diplomatični minuskuli. Listino je v celoti, vključno z datumsko vrstico, napisala ena sama roka. Črke so relativno majhne, zelo enakomerno in lepo napisane. Razmak med njimi je enakomeren in ni velik – isto velja za razmak med besedami –, le pri ligaturah *st* in *ct* je večji. Navzgor in navzdol podaljšana debela črk so trikrat do petkrat daljša od njenih osrednjih delov. Navzgor podaljšana debela črka pri *b*, *d*, *h*, in *l* se končujejo z rahlim zavojem v desno, navzdol podaljšana debela črka *f*, *p*, *q*, *r*, *s* pa z rahlim zavojem (ali nagibom celega debela) v levo. Črki *f* in *s* se navzgor končujeta z enostavno zanko v desno (sl. 2, 3). Za diplomatično minuskulo tako karakterističen odprti *a* je skoraj brez izjeme uporabljan tudi v DO II 66, le nekajkrat se pojavi tudi uncijalni *a*⁷² (sl. 3). Podobno je s črko *c*, ki je običajno

⁷¹ Prim Kher, Die Urkunden (kot v op. 58) 106, 107 in op. I. Tak imenski monogram je seveda morala imeti tudi DO II 47, kar potrjuje tudi prepis v freisinški kopijalni knjigi (gl. zgoraj op. 44 in sl. 6).

⁷² Vsega skupaj šestkrat. To je Dienst, Paläographisch (kot v op. 40) 4, ki piše, da je v DO II 66 uporabljan samo odprti *a*, prezrla.

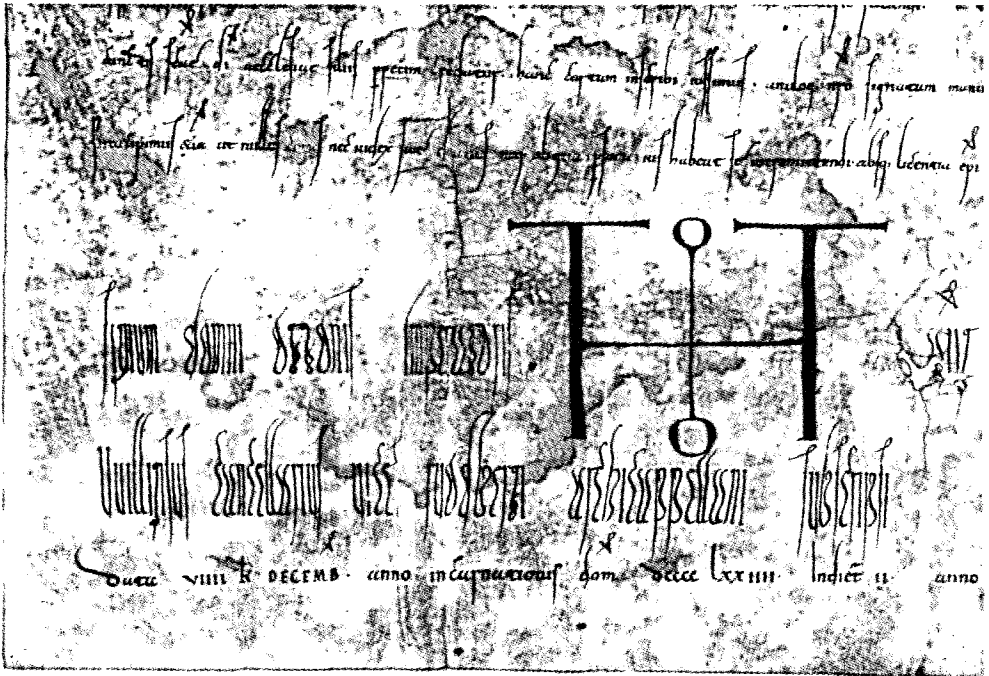
dvonadstropna, čeprav je nekajkrat uporabljan tudi navadni mali *c*. Slednji je zlasti pogost na začetku, v drugi vrstici tekstnega bloka, ki neposredno sledi vrstici s podaljšani črkami (sl. 2). Nasprotno je črka *d* izključno minuskulna. Poluncijalni *d* se ne pojavlja, prav tako tudi *e caudata* (namesto *ae* na koncu besede) ne. Podobno redka kot uncijalni *a* ali mali *c* je tudi črka *v*, ki jo še največkrat srečamo v povezavi z *u*. Pri tej kombinaciji, ki se pojavlja v besedah *rivulus* in *silvula*, je zanimivo, da jo je pisar redno pisal narobe kot *riuvlus* in *siluvla*. Tudi pri (*Szovrska*) *dubravua*⁷³ bi prej pričakovali *dubrauua* (sl. 3). Le še na enem mestu se je pisarju pripetila drobna napaka, ko je v enajsti vrstici izpustil črko *i* v (*i*)*psi episcopo*. Drugače pa je listina napisana skrbno in brez napak, kar je potrdil tudi pregled z infrardečo svetilko, ki ni odkril nobenih razur in podobnih popravkov. V DO II 66 se uporabljajo tri ligature: *st*, *ct* in *et*, ki so karakteristične za listinsko pisavo. Za prvi dve je značilno, da sta črki, ki sta relativno precej narazen, povezani s črto, ki tvori pentljo in ki poteka v višini zgornjih podaljškov črk, medtem ko je *et* prevržen (&) in noga obrnjenega *t*, ki se zaključí s kljukico v levo, je izrazito podaljšana (sl. 2). Le enkrat je ligatura *et* izjemoma tvorjena na enak način kot ostali dve. Okrajšave so prav tako standardne. Poleg najbolj pogostega in za diplomatsko minuskulo tudi najbolj tipičnega znaka za okrajšavo, ki je kot nekakšna pentlja postavljen nad posamezno besedo, se v DO II 66 pojavljajo še običajne okrajšave za *bus*, *per*, *pro*, *que* in *quod*. Pisava DO II 66 tako razkriva zelo kultiviranega, diplomatske minuskule in njenih pravil veččega pisarja, ki je znal besedilo zapisati tako, da deluje listina estetsko in kot organska celota. Dejstvo, da je nekatere iste toponime, ki se v besedilu pojavljajo večkrat, zapisal različno (Hotaveljščica: *Cotabla*, *Chotabla*; reka Sora: *Zovra*, *Zoura*, pridevniško *Szovrska*; planina Pečana: *Bocsana*, *Bosanga*), bi morda lahko pomenilo, da je listino napisal po nareku.

V zvezi s paleografskim pregledom DO II 66 je potrebno opozoriti, da sta v tretji vrstici besedi *vocabulo Chreine* zapisani z večjimi črkami glede na ostale in tudi razmak med besedami je večji. Podrobnejši pregled tudi pokaže, da je prostor, kjer stojita ti dve besedi označen s pikami. To lahko pomeni le, da ljudska oznaka za krajino, ki ji je načeloval grof Popo, koncipistu in pisarju listine ni bila znana. Zato so na dotičnem mestu v listini pustili prazen prostor in šele kasneje je pisar – očitno isti, ki je napisal tudi listino – vnesel vanj ime Kranjske. Ker pa je bil prostor, ki ga je pustili praznega, odmerjen precej velikodušno, ga je zapolnil z nekoliko večjimi črkami in tudi večjim razmakom med besedami⁷⁴ (sl. 2). Tudi v datumski vrstici se zdi razmak med nekaterimi besedami oz. števili nenormalno velik: zlasti (pre)velik je razmak za *data* in pred *anno*, za *dom(iniciae)* in pred *indict(ione)*, pred *anno regni*, pred *imperii* in pred *actum*. Zaradi tega se zdi, da so bile vse navedbe o datumu, kot so dan v mesecu (*VIII kal. decemb.*), leto utelešenja (*DCCCCLXXIII*), indikcija (*II.*), leto kraljevanja (*XIII*) in leto cesarjevanja (*VII*) vnesene v datumsko vrstico šele kasneje, o čemer govori tudi njihovo odstopanje v velikosti, ki je zlasti opazno pri navedbi dneva v mesecu in pri inkarnacijskem letu (sl. 4). Se pa zdi, da je tudi te poznejše vnose opravila ista roka, ki je listino tudi napisala. Vzrok za kasnejši vpis podatkov o datumu je iskati v ti. neenotnem datiranju, o katerem je bilo govora že zgoraj.

V nasprotju z zunanjim opisom, ki je bil lahko narejen le za originalno DO II 66, pa v obravnavo notranje strukture listine lahko pritegnemo tudi DO II 47. Notranja struktura vladarske listine je bila, kot je znano, trdno določena s celo vrsto listinskih formul, ki si morajo slediti v točno določenem vrstnem redu. Formularja DO II 47 in DO II 66 se med seboj takorekoč ne razlikujeta. Oba vsebujeta v protokolu *invocatio* in *intitulatio*. Kontekst obeh je sestavljen iz *publicatio*, *interventio*, *dispositio* in *corroboratio*, eshatokol pa vsebuje *subscriptiones* in *datum*. DO II 66 ima še *apprecatio* (zaključni Amen), ki pa ga je lahko imela tudi DO II 47, a ga je prepisovalec izpustil. Seveda so znotraj posameznih listinskih formul obeh listin razlike, podrobnosti in posebnosti, na katere bo posebej opozorjeno.

⁷³ Prvi *u* je neka kasnejša roka popravila v *a* (gl. sliko 3).

⁷⁴ Da je bilo ime Kranjske kasneje vnešeno v listino, je ugotovil že Sickel, DO II 66, str. 78 op. b. Prim. Dienst, Paleographisch (kot v op. 40) 3.

Slika 4: DO II 66, eshatokol, izrez (Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, HU Freising 9)

Invokacija obeh naših listin *In nomine sanctae et individuae trinitatis* je bila že od začetka vladanja Ludvika Nemškega kot vzhodnofrankovskega kralja leta 833 prevladujoča in običajna formula listin vzhodnofrankovskih in nemških kraljev ter cesarjev⁷⁵ in tudi v listinah Otona II. Je to z redkimi izjemami običajna invokacija. Podobno je z intitulacijo *Otto divina favente clementia imperator avgustus*, ki je enaka v obeh listinah. Njeno vsebino sestavlja tris: ime – legitimacijska formula (*devotio*) – imperator avgustus in od začetka vlade Ludvika Pobožnega leta 814 do konca vlade Otona II. leta 983, je to standardna in normalna formula intitulacije.⁷⁶

Z novim stavkom se v obeh listinah nato začenja kontekst, ki ga uvaja publikacija (DO II 47: *Noverit ... futurorum*; DO II 66: *Noverit ... industria*), to je formula, s katero naznanja izstavitelj javnosti svojo voljo. Publikaciji oz. promulgaciji bi lahko predhodila arena (ta na začetku konteksta izraža splošen motiv za izstavitve listine oz. za določeno pravno dejanje), ki pa manjka v obeh naših listinah, prav tako kot tudi naracija (govori o konkretnih okoliščinah, ki so predhodile pravnemu dejanju in njegovemu olistinjenju), ki običajno sledi publikaciji. Zato se na publikacijo v DO II 47 (*qualiter ... ducis*) in v DO II 66 (*qualiter ... rogati*) neposredno navezuje intervencijska formula (*petitio*) z imeni tistih, ki so pri cesarju intervenirali (prosili) za škofovo stvar, in s katero je izpeljan prehod v vsebinsko glavni del listine – v dispozicijo (DO II 47: *quasdam ... commiserit*; DO II 66: *venerabili ... faciendi*). Dispozicija je »izraz izjave volje izstavitelja«⁷⁷ in je pravno jedro listine. Običajno in tudi v primeru naših dveh listin, je to najboljšejeja listinska formula, kar je povsem razumljivo, saj se v njej stremi za čimvečjo

⁷⁵ Wilhelm ERBEN, *Die Kaiser- und Königsurkunden des Mittelalters in Deutschland, Frankreich und Italien* (Erben-Schmitz-Redlich, *Urkundenlehre I*, München, Berlin 1907) 307.

⁷⁶ Herwig WOLFRAM, *Lateinische Herrschertitel im neunten und zehnten Jahrhundert*, v: *Intitulatio II*, *MIÖG Ergänzungsband 24* (1973) 78 sl., 170 sl.

⁷⁷ Bresslau, *Handbuch I* (kot v op. 14) 48.

jasnostjo in točnostjo. Zato se dispozicija velikokrat lahko razteza čez več bolj ali manj stereotipnih stavkov, ki lahko sami privzamejo formalni karakter.⁷⁸ Dispozicijski del DO II 66 je obsežnejši od DO II 47. Deloma gre to na račun obsežnejšega opisa mej podeljenega teritorija, deloma pa na račun precej dolgega stavka, s katerim je cesar prepustil freisinškemu škofu lovsko pravico (*Praecipimus ... persolvat.*),⁷⁹ ki mu v DO II 47 parira dosti krajša določba o pravici paše škofovih prašičev v cesarskih gozdovih (*insuper ... habeat*). Obe dispoziciji vsebujeta pertinenco formulo (DO II 47: *cum omnibus rebus ... immobilibus*; DO II 66: *cum terris ... pertinentibus*), ki je običajna formula v listinah, s katerimi se podeljuje posest.⁸⁰ Prav tako je obema skupna klavzula (formula)⁸¹ o pravici do prostega razpolaganja s podeljeno posestjo (DO II 47: *per quod volumus ... faciendi*; DO II 66: *Haec vero ... faciendi*), ki je v bistvu nepotrebna, saj je prejemnik dobil posest v neomejeno last in že iz tega izhaja njegova pravica prostega razpolaganja. V DO II 66 je ta klavzula zapisana kot zadnji stavek dispozicije, ki ji nato sledi koroboracija, v DO II 47 pa stoji za ukazom o listinjenju in o pečatenju ter pred najavo cesarjeve lastnoročne potrditve. Praktično je vrinjena v koroboracijo in formulacije takšne vrste so bile nekaj običajnega v vladarskih listinah prve polovice 10. stoletja, medtem ko so bile v drugi polovici istega stoletja že bolj redke, nato pa sploh izginjejo.⁸² Obe listini vsebujeta tudi klavzulo o prepovedi vmešavanja tretjih oseb v podeljeno posest brez prejemnikovega dovoljenja (DO II 47: *et ut nullus comes ... commiserit.*; DO II 66: *Praecipimus etiam ... commendaverit.*). Medtem ko je ta klavzula v DO II 47 na koncu dispozicije (pred koroboracijo), kamor po formularju tudi spada, pa se v DO II 66 z njo zaključuje kontekst listine. Tudi v grafičnem oziru se s to klavzulo, ki zavzema celo vrstico, zaključuje tekstni blok listine. Klavzula torej stoji za koroboracijo in pred signum vrstico s cesarjevim monogramom, s katero se začneja eshatokol listine in je zato na neprimernem mestu,⁸³ na kar je opozoril že Ficker.⁸⁴ Njen položaj je razložljiv tako, da jo je pisar, ki je listino zapisal, pri prepisovanju iz koncepta prezrl (oz. v kolikor je bila listina napisana po nareku, da jo je prezrl diktator) in jo je nato dodal na koncu konteksta. Možno pa bi tudi bilo, da je v besedilo listine ni vnesel že koncipist – v tem primeru je pisar pravilno prepisal predlogo – in do naknadnega zapisa klavzule bi lahko prišlo npr. ob primerjavi z DO II 47 ali z neko drugo listino. Od formul konteksta vsebujeta DO II 47 in DO II 66 še, že večkrat omenjeno, koroboracijo (DO II 47: *Et ut hec ... sigillari ... Et ut verius ... roborantes*; DO II 66: *Et ut haec ... firmavimus.*) z navedbo overovitvenih sredstev listine,⁸⁵ ki je bila obvezni sestavni del vladarske listine (npr. v nasprotju od sankcijske formule, ki je tudi naši dve listini nimata⁸⁶). Vsebinsko sta koroboraciji v DO II 47 in DO II 66 identični in v svoji formuli povzemata tri različne postopke: ukaz o listinjenju, pečatenje in lastnoročno potrditev. Koliko ta formula odraža dejanski potek in redosled posameznih korakov pri nastanku listine, pa dovolj jasno govori že dejstvo, da je bila DO II 66 pečatena, še preden je bila napisana, in da tudi iz monograma ni razbrati, da bi ga cesar v resnici lastnoročno zaključil.

Eshatokol ali zaključni protokol obeh listin je v skladu s pravili formularja sestavljen iz podpisov (signum- in rekognicijska vrstica) in datumske vrstice, ki se v DO II 66 zaključuje z

⁷⁸ Heinrich FICHTENAU, Forschungen über Urkundenformeln, MIÖG 94 (1986) 315.

⁷⁹ Obseg teritorija, na katerem je škof dobil to pravico, je formuliran tako, da ga lahko interpretiramo na dva načina: nanaša se samo na posest, podeljeno z DO II 66, oz. nanaša se tudi na posest, podeljeno z DO II 47; torej na celotno gospostvo.

⁸⁰ Fichtenau, Forschungen (kot v op. 78) 318 sl.

⁸¹ Fichtenau, Forschungen (kot v op. 78) 317, se zavzema, da bi te stereotipe formulacije znotraj posameznih formul (formule v formuli) imenovali klavzule (in ne formule).

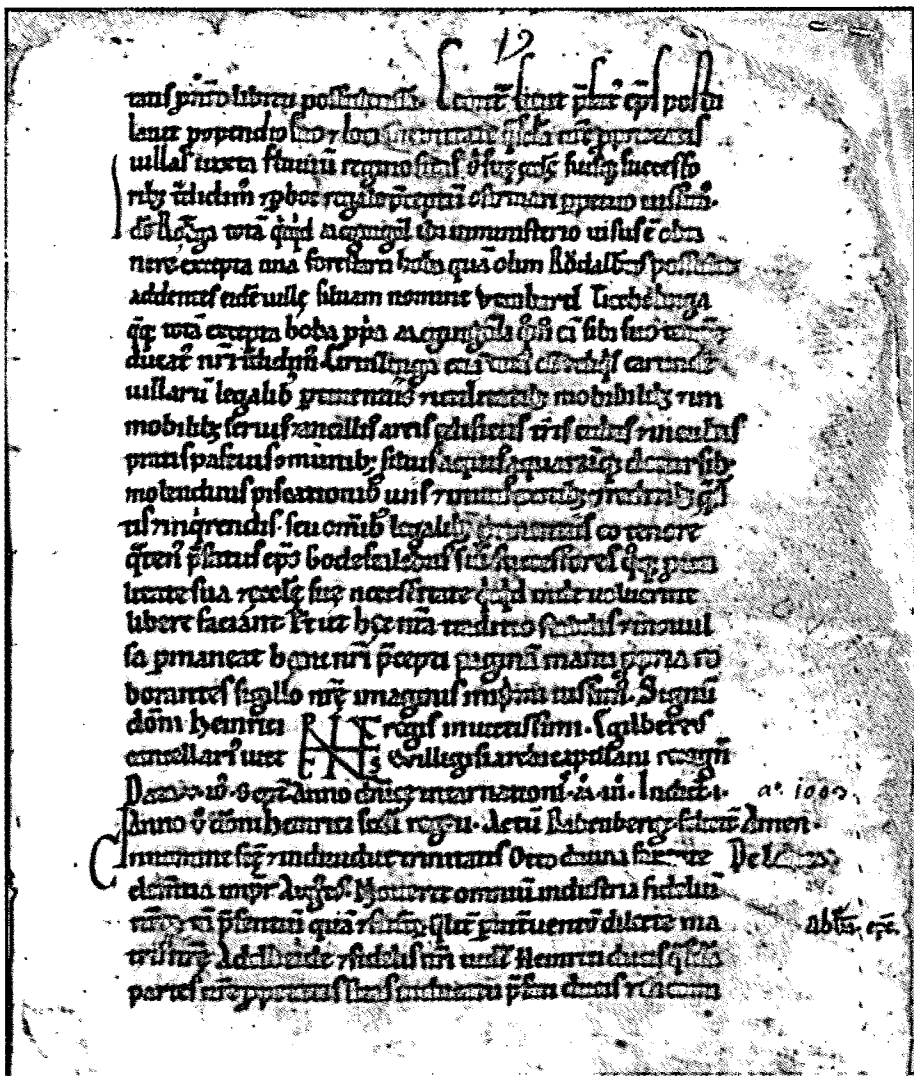
⁸² Erben, Die Kaiser- (kot v op. 75) 356, 365.

⁸³ Erben, Die Kaiser- (kot v op. 75) 363: pravilo, veljavno ves srednji vek, je, da kontekst listine zaključuje koroboracija.

⁸⁴ Ficker, Beiträge II (kot v op. 34) 49.

⁸⁵ Bresslau, Handbuch I (kot v op. 14) 48; prim. Fichtenau, Forschungen (kot v op. 78) 324.

⁸⁶ Od 317 listin Otona II., objavljenih v DO II., jih vsebuje sankcijsko formulo le 72, od katerih jih je bila velika večina izdelana v okviru italijanske pisarne. Za listine, ki jih je izstavljal nemška pisarna, je bila sankcijska formula bolj izjemna kot pravilo: Joachim STUDTMANN, Die Pönformel der mittelalterlichen Urkunden, Archiv für Urkundenforschung 12 (1932) 360–361.

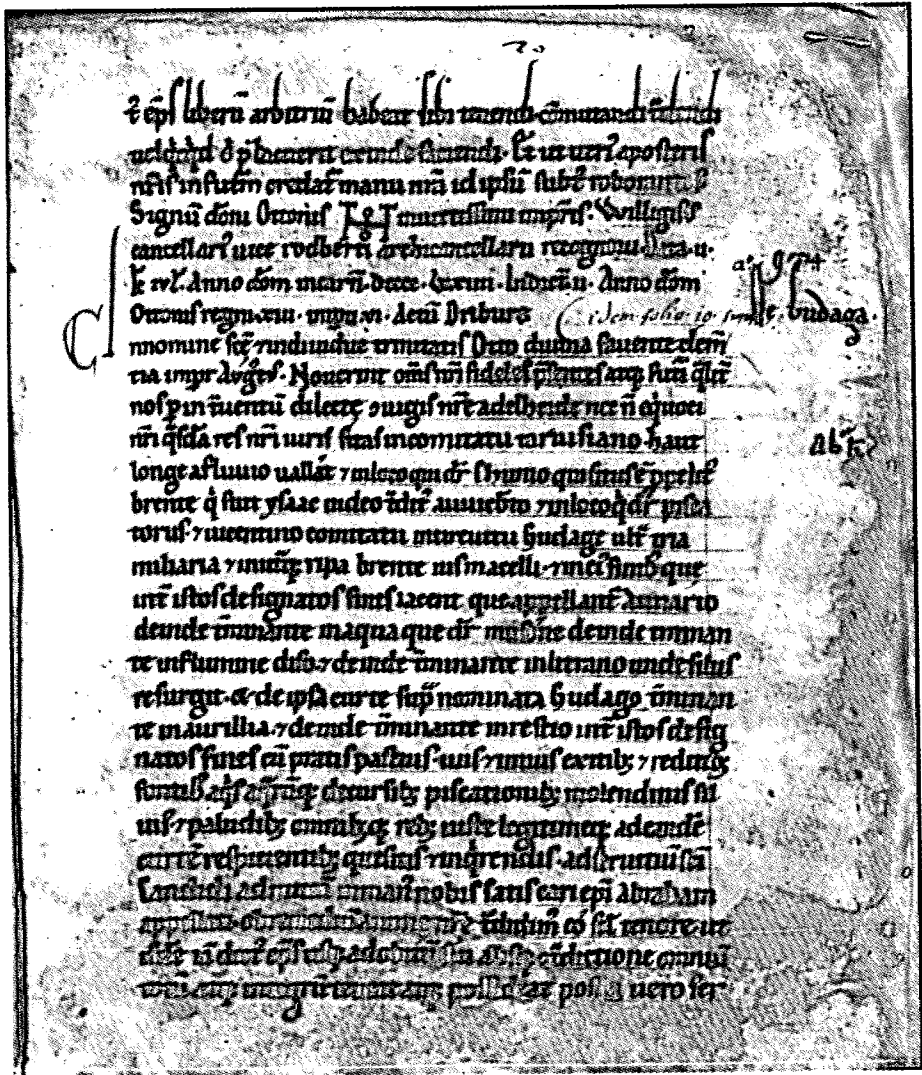
Slika 5: DO II 47, začetek prepisa (Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, HL Freising 4, fol. 19^r, 20^r)

aprekacijskim *amen*. Medtem ko podpisni vrstici obeh listin, ki ne izkazuje nikakršnih posebnosti ali nepravilnosti, ne zahtevata kakšne posebne obravnave,⁸⁷ pa je potrebno nekoliko besed nameniti dataciji DO II 47 in DO II 66, ki je povzročila številnim izdajateljcem,⁸⁸ pa tudi nepodpisane pisce spremne opombe k prevodu obeh listin v slovenščino v *Loških razgledih* iz leta 1973, velike težave.⁸⁹ Kot je bilo že zgoraj pokazano, vsebuje datumska vrstica DO II 66 (za

⁸⁷ Prim. Erben, Kaiser- (kot v op. 75) 315 sl.

⁸⁸ Gl. seznam izdaj z različnim datiranjem obeh listin v obeh uvodnih opombah za DO II 47 in 66.

⁸⁹ Darilni listini cesarja Otona II. iz leta 973 o dodelitvi loškega ozemlja škofiji v Freisingu, *Loški razgledi* 20 (1973) 16: »Latinska izvornika listin (sic!), DO II 47 je vendarle prepis, kar je razvidno tudi iz objave pri Zahnu, Codex diplomaticus (kot v op. 36) 37, po kateri sta bili listini ponatisnjeni v *Loških razgledih*; op. P. Š.) sta datirana po takratnem računanju let, ko so dneve od 25. marca dalje šteli že k prihodnjemu letu. Ker pade 2. dan pred juljskimi

Slika 6: DO II 47, konec prepisa (Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, HL Freising 4, fol. 19^r, 20^r)

kalendami na 30. junij in 9. dan pred decembrskimi kalendami na 23. november, sta bili listini datirani z letom 974 (DCCCCLXXIII). Po novem koledarju sta pravilna datuma nastanka obeh listin 30. junij 973 in 23. november 973«. V navedenem tekstu je zaključek, da je treba listini datirati v leto 973 sicer pravilen, ne pa tudi pot do njega. Od uvedbe inkarnacijskega leta v datacijo vladarski listin leta 876, je namreč kot epoha – tj. dan, s katerim se začenja enoletni cikel – v vladarski pisarni poznih Karolingov, Otonov, Salijcev in Staufovcev skoraj izključno veljal 25. december oz. božič in, ki ga je imel v mislih neznani pisec citiranega odstavka, je v vladarski pisarni izpričan izjemoma samo leta 1014, za čas, ko se je cesar Henrik II. zadrževal v grofiji Pisa (Bresslau, Handbuch II (kot v op. 14) 429 sl.) in bojda leta 1218 za časa Friderika II. (Hermann GROTEFEND, Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalter und der Neuzeit (Hannover 1982¹²) 12).

razliko od DO II 47) neenotno datiranje: kraj (*actum*) se nanaša na pravno dejanje, *datum* pa na izgotovitev oz. izstavitev listine. Poleg tega se kronološki podatki, ki se nanašajo na leto in jih v dataciji navajata DO II 47 in DO II 66, ne ujemajo med seboj. Eni se namreč nanašajo na leto 973, drugi pa na leto 974. Kot inkarnacijsko leto je v obeh listinah navedeno 974, v obeh je nadalje navedena II. indikcija in prav tako 13. leto Otonovega kraljevanja; le za leto cesarjevanja navaja DO II 47 6. leto, DO II 66 pa 7. leto. II. indikcija pade v celoti, oziroma v večini, v leto 974; pač odvisno od epohe, ko se začenja štetje leta (*indictio Romana* 25. decembra; *indictio Bedana* 24. septembra).⁹⁰ 13. leto Otonovega kraljevanja, ki se začenja s 26. majem 961, ko je bil v Aachnu pomaziljen za kralja, pade v leto 973, prav tako tudi 6. leto cesarjevanja, ki se začenja 25. decembra. 967 s kronanjem v Rimu, medtem ko spada 7. leto cesarjevanja v leto 974.⁹¹ Glede na te podatke bi listini lahko datirali tako v leto 973 kot v leto 974. Toda slednje je skorajda neverjetno že zaradi cesarjevega itinerarja v letu 974, ki ga v septembru in oktobru izpolnjuje Otonov pohod proti Dancem na severu, nato pa njegovo zadrževanje na Saškem.⁹² Povrhu je bila poleti 974, kot je bilo že omenjeno, odkrita zarota proti Otonu II., v katero je bil vpleten tudi freisinski škof, in praktično nemogoče je, da bi Abraham, ki je moral v pregnanstvo, po tem datumu še lahko prejel DO II 66. Poleg tega DO II 47 in DO II 66 nista edini listini z nekonsistentnimi navedbami v datumski vrstici. Sickel, ki je v leto 973 uvrstil 40 listin Otona II. ugotavlja, da jih ima le 11 navedeno pravo inkarnacijsko leto, kar 26 pa leto 974. Za to je odgovoren zlasti nam že poznani notar Herward, ki je koncipiral tudi DO II 47 in ki je praviloma pisal 974 namesto 973. Njegova negotovost v preračunavanju in pisanju števil je izpričana že v času njegovega delovanja v pisarni Otona I.⁹³ Podobno je z indikcijo in leti kraljevanja ter cesarjevanja, le da so tu napake precej bolj redke. V DO II 47 je indikcija zagotovo napačna (II. namesto I.), medtem ko bi II. indikcija v DO II 66 – v primeru, da je bila računana na osnovi bedajske epohe, ki se je začela 24.9. – lahko bila pravilna. Leta kraljevanja so podana v obeh listinah pravilno, pri letih cesarjevanja pa je v DO II 66 to število za eno previsoko.⁹⁴

Predn zaključimo z diplomatično analizo notranjih in zunanjih značilnosti DO II 47 in DO II 66 in tako izčrpamo možnosti, ki jih le-ta ponuja, se je potrebno zaustaviti še pri diktatu obeh listin. Po Sicklu naj bi diktat DO II 66 sledil konceptu DO II 47 na način, da ga je pisar stiliziral,⁹⁵ kar je razumeti, da je bila DO II 47 predloga oz. predlistina za DO II 66, v kateri pa je bilo marsikaj na novo formulirano. Toda primerjava konteksta – protokol in eshatokol zaradi svojih visokoformaliziranih formul nista primerna za primerjavo diktata – izpričuje precej neenotno podobo in diktat DO II 66 se še najbolj približa DO II 47 v publikaciji, kjer gre resnično le za drobne stilistične razlike.

DO II 47

*Noverit omnium industria fidelium nostrorum
tam presentium quam et futurorum ...*

DO II 66

*Noverit igitur omnium fidelium nostrorum
praesentium scilicet et futurorum industria...*

Toda že v intervencijski formuli se diktata med seboj praktično že povsem razlikujeta in pisec DO II 66 uporablja povsem druge izraze in tudi formulacije kot DO II 47, pa čeprav je v vsebinskem oziru med obema listinama razlika edino ta, da namesto cesarjeve matere kot intervent v DO II 66 nastopa njegova žena. V kolikor bi pisec DO II 66 sledil DO II 47, bi bilo vse kar bi moral storiti, zamenjati Adelhaidino ime s Teofaninim. V resnici pa je na nov način vpeljal v intervencijsko formulo tudi bavarskega vojvodo Henrika, ki se pojavlja v obeh listinah.

⁹⁰ Grška indikcija, ki se začenja s 1.9., in sienska indikcija, ki se začenja z 8.9., sta puščeni ob strani, saj nista bil. v uporabi v cesarski pisarni: prva je bila uporabljana na vzhodu, druga pa izključno v Sieni.

⁹¹ Za epohalne dneve posameznih štetij gl. Sickel, Otto II. (kot v op. 57) 6, 7.

⁹² Uhlirz, Jahrbücher (kot v op. 4) 55–59.

⁹³ Sickel, Erläuterungen (kot v op. 35) 128.

⁹⁴ Sickel, Erläuterungen (kot v op. 35) 129. O ne tako redkih napakah v dataciji vladarskih listin gl. Bresslau, Handbuch II (kot v op. 14) 441 sl.

⁹⁵ Sickel v uvodni opombi k DO II 66.

DO II 47

... *qualiter* per interventum dilecte matris nostrę Adelheide et fidelis nostri videlicet *Heinrici ducis* ...

DO II 66

... *qualiter* nos dignis et admodum honestis petitionibus dilectissimę coniugis *nostrę* Theophanu nec non cari nepotis *nostrę* Baioariorum *ducis Heinrici* suppliciter obsequendo rogati ...

Tudi v dispoziciji so razlike v diktatu precejšnje. Te so v tem najmanj formalnem delu listine same po sebi razumljive v tistem delu, kjer gre za opis meja podeljene posesti in ko je bilo potrebno opisati dve različni situaciji. Toda nespregljive razlike so tudi v navedbi politično-pokrajinskega okvirja, ki je bil isti za obe darovnici.

DO II 47

... *quasdam partes nostre proprietatis sitas* in ducatu prefati *ducis et in comitatu Poponis comitis* quod Carniola vocatur et quod *vulgo Creina marcha* appellatur ...

DO II 66

... *quandam nostrę proprietatis partem* in regione *vulgari vocabulo Chreine* et in *marcha et in comitatu Paponis comitis sitam* ...

Kljub relativno številnim paralelam v obeh diktatih zgoraj navedenega teksta, koncipist DO II 66 ni mogel slediti diktatu DO II 47, saj se mu v obratnem primeru ne bi moglo zgoditi, da bi za ljudsko ime Poponove grofije, ki je sporočeno v DO II 47 in ki ga očitno ni poznal, moral pustiti prazen prostor v listini. Tudi razlike v tako zelo formaliziranem delu dispozicije, kot je pertinencijska formula, zbuja dvom, da bi koncipist DO II 66 pred seboj imel DO II 47, še zlasti, ker je ta formula v DO II 47 obsežnejša kot v DO II 66 in omenja zelo pomembno pertinenco (dvore s pripadajočimi nesvobodnjaki – mancipiji), za katero ni razloga, da bi jo v DO II 66 izpustili.⁹⁶

DO II 47

... *cum omnibus rebus iure legitime ad pretitulata loca aspicientibus, cum curtilibus et edificiiis* mancipiis utriusque sexus, si inibi nostri iuris inveniuntur, agris *cultis et incultis pratis pascuis silvis aquis aquarumque decursibus molendinis piscationibus venationibus vineis et vinetis viis et inviis exitibus et reditibus quesitis et inquirendis mobilibus et immobilibus*.

DO II 66

... *cum terris cultis et incultis pratis pascuis silvis aedificiis aquis aquarumve decursibus ipsoque iam dicto foresto venationibus piscationibus molendinis mobilibus et immobilibus viis et inviis exitibus et reditibus quaesitis et inquirendis* et cum *omnibus iure legaliterque ad hec pertinentibus*.

Če nadalje primerjamo še obe klavzuli v dispoziciji (o pravici do prostega razpolaganja in o prepovedi vmešavanja tretjih oseb), se tudi tu pokažejo zelo pomembne razlike v diktatu. Poleg tega se prva klavzula v DO II 47 navezuje na ukaz o listinjenju in pečatenju, medtem ko je v DO II 66 povsem izločena iz koroboracije.

DO II 47

... per quod volumus firmiterque iubemus, quaetunus prefatus *episcopus liberum arbitrum* habeat sibi *tenendi commutandi* tradendi vel *quicquid* sibi placuerit exinde *faciendi*.

DO II 66

... tali consistant ratione ... ut ipse iam dictus *episcopus libero* deinceps perfruatur *arbitrio* haec omnia *tenendi* dandi vendendi *commutandi* seu *quicquid inde* voluerit *faciendi*.

⁹⁶ Novejše raziskave kažejo, da pertinencijske formule niso bile zgolj formalne fraze, ampak da so vsaj v določeni meri odražale dejansko stanje: Berent SCHWINEKÖPER, »Cum aquis aquarumve decursibus«. Zu den Pertinenzformeln der Herrscherurkunden bis zur Zeit Ottos I., Festschrift für Helmut Beumann (hrsg. Kurt-Ulrich JASCHKE u. Reinhard WENSKUS, Sigmaringen 1977) 22 sl.; Fichtenau, Forschungen (kot v op. 78) 319.

... volumus ... et ut nullus comes vel dux seu ulla persona in aliquo se intromittat absque licentia vel iussione prefati episcopi Abrahe aut illius hominis cui episcopus hoc ad regendum commiserit.

Praecipimus etiam ut nullus comes nec iudex sive deanus neque aliqua persona ius habeat se intromittendi absque licentia episcopi aut eius cuicumque ipse commendaverit.

Zaradi klavzule o pravici do prostega razpolaganja s podeljeno posestviijo, ki se v DO II 47 navezuje na ukaz o listinjenju in pečatenju, je tudi diktat koroboracijske formule v obeh listinah, kljub uporabi nekaterih enakih ali podobnih izrazov, v bistvu različen.

DO II 47

Et ut hæc nostrę donationis auctoritas firmior stabiliorque permaneat, iussimus quoque hoc presens preceptum inde conscribi anulique nostri inpressione sigillari ... Et ut verius a posteris nostris in futurum credatur, manu nostra id ipsum subtus roborantes.

DO II 66

Et ut hæc nostrae largitionis auctoritas firmior stabiliorque cunctis sanctae dei aecclesiae filiis perpetim credatur, hanc cartam inscribi iussimus anuloque nostro signatam manu propria subtus eam firmavimus.

Gomja primerjava posameznih delov konteksta je pokazala tako velike razlike med obema diktatoma, da bi jih le težko označili za stilistične. To pa v nasprotju s Sicklom pomeni, da je moral diktat (koncept) DO II 66 nastati neodvisno od DO II 47. To mnenje še prav posebej potrjuje dejstvo, da je ljudsko ime za Kranjsko, ki je sporočeno že v DO II 47, bilo v DO II 66 vneseno šele naknadno in ga pisec listine torej ni poznal. Hkrati to pomeni, da DO II 47 ni mogla biti predloga za DO II 66.

DO II 66 tudi ni le druga izgotovitev DO II 47, kot je mislil njen izdajatelj v MGH in za njim še nekateri, ki naj bi nastala samo zaradi natančnejše navedbe meja podeljene posesti.⁹⁷ Z DO II 66 je cesar namreč podelil povsem novo posest (vzhodno Poljansko dolino in Sorško polje vzhodno od Žabnice, ki pa se je na severu (po gorskih vrhovih, ki ločujejo Selško in Poljansko dolino) in na zahodu (ob Žabnici) stikala s posestjo, ki je bila podeljena z DO II 47. Ker je severna in zahodna meja posesti podeljene z DO II 66 identična z južno in vzhodno mejo posesti podeljene z DO II 47, se v DO II 66 seveda omenjajo topografske oznake, ki so bile že v DO II 47. Sichel in njemu sledeči, ki jim podrobna (historična) topografija loškega ozemlja seveda ni mogla biti domača, so zato mislili, da DO II 66 le natančneje opisuje meje podeljenega že v DO II 47.

S tem zaključujem paleografsko-diplomatični pregled, katerega težišče je bila DO II 66, in prehajam na interpretacijo dobljenih ugotovitev glede nastanka omenjene listine. Glede na to, da je bila DO II 66 pečatena, še preden je bila napisana, in da jo je zapisal pisar, katerega delovanje drugače ni izpričano v cesarski pisarni, bi lahko sklepali, da je DO II 66 bila prejemniška izgotovitev; se pravi listina, ki jo je dal napisati prejemnik in jo je vladar kasneje samo overovil. Takšna praksa ni bila v tistem času nič izjemnega, v primeru nekaterih prejemnikov je bila celo običajna.⁹⁸ To, da je bila listina pečatena in opremljena z rekognicijskim znakom, še preden je bila napisana, bi lahko celo pomenilo, da je izstavitelj prejemniku izročil ti. blanket oz. bianco listino, na katero je slednji nato napisal kompletno vsebino z eshatokolom vred, kjer je prvotno le v datumski vrstici pustil prazna mesta za datum. Izstavitev blanketa je bila sicer zelo redka, a ne nepoznana praksa vladarske pisarne.⁹⁹ Možno bi torej bilo, da je po dogovoru o pravnem dejanju podelitve v Heiligenstadtu (*actum*; po 22. oktobru) izstavil Oton II. Abrahamu blanket, na katerega

⁹⁷ Sichel v uvodni opombi k DO II 66 (*zweite Ausfertigung*); isti, Erläuterungen (kot v op. 35) 123 (*Urkunde mit Duplicat, zweifacher Exemplar*); enako Ficker, Beiträge II (kot v op. 34) 49; Brunner, Herzogtümer (kot v op. 11) 460, op. 98.

⁹⁸ Breslau, Handbuch I (kot v op. 14) 460 sl.

⁹⁹ Prim. Ficker, Beiträge II (kot v op. 34) 191; Breslau, Handbuch I (kot v op. 14) 461 in op. 3. Od Sickla naprej je veljalo, da je bila tudi ti. Ostarrichi listina (DO III 232), za katero je znano, da je nastala pri prejemniku in da ji je kot predloga služila DO II 66, blanket. Vendar so zadnje raziskave (Dienst, Paläographisch (kot v op. 40) 6) pokazale, da je veliko bolj verjetno, da je šlo le za prejemniško izgotovitev.

je škofov pisar nato napisal besedilo listine, ki je bila nato 23. novembra v Duisburgu predložena cesarski pisarni v pregled in odobritev in hkrati opremljena z datumom (*datum*). Takrat bi lahko prišlo tudi do pripisa manjkajoče klavzule o nevmešavanju tretjih oseb v škofovo posest na koncu konteksta.

Vse to bi bilo možno, če ne bi bilo ljudsko ime Kranjske šele kasneje vpisano v listino. Le pomislimo: Abraham in njegova škofija sta le slabih pet mesecev pred DO II 66 dobila v last prvo posest na Kranjskem. V DO II 47, ki jo je seveda hranil prejemnik, je povsem jasno zapisano, da leži le-ta »v grofiji grofa Popona, ki se imenuje Karniola in v ljudskem jeziku kliče Kranjska marka«. DO II 66 podeljuje posest ne samo v isti grofiji, ampak je tudi tamkajšnji grof še vedno isti kot v DO II 47 in nemogoče si je predstavljati, da v Freisingu ne bi vedeli za domače ime pokrajine, v kateri je ležala njihova novopridobljena posest, ki je poleg tega še mejila na ono, podeljeno 30. junija 973. Kasnejši vpis kranjskega imena tako izključuje možnost, da je DO II 66 prejemniška izgotovitev.¹⁰⁰ Proti govori tudi to, da se DO II 66 v svojem diktatu tako pomembno razlikuje od DO II 47, da ta lista očitno ni bila predloga za DO II 66. Prav to pa je značilno za prejemniške izgotovitve; namreč, da se je prejemnik pri pisanju takšne listine, če je bilo le mogoče, naslonil na vladarsko listino podobne vsebine, ki jo je že imel v svojem arhivu, in po njej koncipiral besedilo nove listine. V tem oziru in kontekstu bi bila DO II 47 več kot odlična predloga za DO II 66. Zagotovo najmanj tako dobra, če ne še boljša, kot je bila leta 996 DO II 66 predloga za DO III 232 (Ostarrîchi lista), ki je prejemniška izgotovitev, nastala v Freisingu.¹⁰¹

DO II 66 je torej tako kot DO II 47 morala nastati v okviru cesarske pisarne. Ni izključiti, da jo je koncipiral notar Herward, ki je po Sicklu sestavil tudi DO II 47. Zapisati pa jo je moral nek pisar, ki je bil priložnostno pritegnjen v delo v pisarni in ki je kljub temu, da ni bil spadal med stalni pisarniški personal, odlično obvladal umetnost in obrt pisanja vladarskih listin. Predstavljamo si lahko, da je DO II 66 nastala na način, da je po dogovoru o pravnem dejanju podelitve (*actum*, Heiligenstadt) prišlo do koncipiranja (vsekakor na podlagi neke predloge, ki je vsebovala opis meja podeljene posesti) in nato do zapisa listine na iz neznanega razloga že pečaten pergament, ki ga je imela pisarna »na zalogi«. ¹⁰² Ob izgotovitvi (izročitvi) listine (*datum*), je nato lahko prišlo do vpisa datuma in vnosa imena Kranjske.

Za konec naj omenim, da je nedvomno v vladarski pisarni nastala tudi DO III 58, lista, s katero je Oton III. leta 989 potrdil škofu Abrahamu in freisinški škofiji posest, ki jo je z DO II 66 podelil njegov oče. Lista je nastala tako, da je Abraham predložil Otonu III. v potrditev DO II 66 (zakaj ne tudi DO II 47, ni jasno) in v vladarski pisarni so na njeni podlagi izgotovili DO III 58, ki je kot potrditvena lista kar najbolj natančno sledila predlogi (z izjemo protokola in eshatokola seveda).¹⁰³ Zamenjati je bilo potrebno le ime kranjskega grofa, ki ni bil več Popo ampak Waltilo, medtem ko sta imeni obeh interventov – Teofanu in Henrika – lahko ostali celo nespremenjeni, čeprav je leta 973 v tej vlogi nastopal bavarski vojvoda Henrik II. (Prepirljivec), leta 989 pa koroški vojvoda Henrik I. (iz rodu Luitpoldingov). Dodali pa so tudi pasus, ki je na enem odseku natančneje določal mejo Freisingu podeljene posesti in iz katere je bila izvzeta lastnina (zemljiška posest), ki jo je Oton III. že pred 989 podelil nekemu Pribislavu. Ta vsebinsko in historično izredno pomemben vrinek v tekst potrditvene listine – priča namreč o pripadniku starega domačega slovanskega prebivalstva, ki se je uspešno integriral v novo družbeno elito¹⁰⁴ –, ki seveda Freisingu ni bil v korist, je v listino lahko prišel le s posredovanjem prizadete stranke, ki je bila v stanju pri vladarju oz. v njegovi pisarni uveljaviti svoje pravice.

¹⁰⁰ Tako očitno Dienst, Paläographisch (kot v op. 40) 4 in op. 13, ki predpostavlja, da bi podrobnejše primerjalne raziskave v freisinškem skriptoriju 10. stoletja delujočega personala s pisavo DO II 66 lahko razkrile identiteto pisarja listine.

¹⁰¹ Gl. op 99.

¹⁰² Prim. Ficker, Beiträge II (kot v op. 34) 191 sl.

¹⁰³ Gl. uvodno opombo v DO III 58. Za potrditvene listine pa Bresslau, Handbuch II (kot v op. 14) 283 sl.

¹⁰⁴ Prim. Kos, Zgodovinske črtice (kot v op. 29) 270 sl.; Blaznik, Škofja Loka (kot v op. 3) 13; Vilfan, Zemljiška gospodarstva (kot v op. 27) 120.

Zusammenfassung

**Diplomatische und paläographische Anmerkungen zu den Urkunden Ottos II.
über die Verleihung der Besitzung Loka (Lack) an das Bistum Freising
(DO II 47 und DO II 66)**

Peter Štih

Am 30. Juni (DO II 47) und am 23. November (DO II 66) 973 stellte Otto II. zwei Urkunden aus, mit denen er dem Bistum Freising und dessen Bischof Abraham ausgedehnte Ländereien im zentralen Teil der damaligen Markgrafschaft Krain verlieh. Durch die beiden Schenkungsurkunden wurden die Grundlagen der Herrschaft Loka (Lack) gelegt, die die Freisinger Bischöfe bis zur Säkularisation im Jahre 1803 innehatten und die im slowenischen Raum – auch wegen der Forschungsperspektiven – eine der bedeutendsten ist (war). Die Urkunden aus dem Jahre 973 stellen nicht nur die grundlegendsten Dokumente für die Geschichte der Herrschaft Loka (Lack) dar, sondern sie sind auch von außerordentlicher Bedeutung für die politische, verfassungsrechtliche, siedlungsgeschichtliche und soziale Geschichte Krains (und der slowenischen Geschichte überhaupt) am Übergang vom Früh- zum Hochmittelalter. Dabei handelt es sich um die erste unumstrittene Verleihung eines Landbesitzes seitens der Krone auf dem Gebiet des heutigen Slowenien. Darüber hinaus ist DO II 66 die älteste in ihrer Urschrift erhaltene Herrscherurkunde, die sich auf Krain bezieht.

Die heute unklaren Beweggründe Ottos II., bereits bei seinem Herrschaftsantritt dem Bistum Freising eine so umfangreiche Besitzung zu verleihen, dürfte die Narratio der beiden Urkunden enthalten haben, diese fehlt jedoch (so wie die Arenga auch) sowohl in DO II 47 als auch in DO II 66. Da Bischof Abraham im Juni 973 beim Kaiser auf dem Reichstag in Worms weilte, kann vorausgesetzt werden, daß bei dieser Gelegenheit die erste Verleihung von Landbesitz vereinbart wurde, der bald darauf auch die Ausfertigung des DO II 47 folgte. Damals dürften der Kanzlei auch die genauen topographischen Daten vermittelt worden sein, aufgrund deren die verliehene Besitzung abgegrenzt wurde, und die vor Ort versammelt werden mußten. Hinsichtlich der Entstehung des DO II 66 (23. November 973 – Heiligenstadt), das eine nichteinheitliche Datierung enthält (*actum* (Heiligenstadt) bezieht sich wahrscheinlich auf die Rechtshandlung, *datum* (23. November 973) dagegen auf die etwas später erfolgte Beurkundung der Rechtshandlung), kann man folgern, daß die Entscheidung über die Verleihung eines weiteren umfangreichen Landkomplexes in Krain an das Bistum Freising in Heiligenstadt in Südsachsen getroffen wurde, wo nach dem 22. Oktober Hof gehalten wurde, die Urkunde selbst wurde dagegen erst am 23. November angefertigt, als sich der Hof bereits in Duisburg am Rhein befand.

DO II 47 wurde von einem Notar konzipiert (Sickel bezeichnete ihn mit dem Sigel WB; später stellte sich heraus, daß er mit dem Notar-Kaplan Herward identisch ist), der ein Lehrer der Klosterschule in Aschaffenburg war und mit seiner regen Tätigkeit in den letzten Jahren Ottos I. und in den ersten Jahren der selbständigen Herrschaft Ottos II. in der Herrscherkanzlei den Ton angab. Laut Sickel soll das Diktat des DO II 66 nach Herwards Konzept stilisiert worden sein und DO II 66 nur eine zweite Ausfertigung des DO II 47 gewesen sein. Der Vergleich des Diktats der beiden Urkunden wies große Unterschiede auf, demzufolge mußte DO II 66 unabhängig von DO II 47 entstanden sein. Darüber hinaus ist DO II 66 nicht nur eine zweite Ausfertigung des DO II 47. Mit DO II 66 verlieh der Herrscher einen ganz neuen Besitz, der im Norden und im Westen jenen Besitz berührte, der mit DO II 47 verliehen worden war. Deswegen werden in DO II 66 topographische Daten erwähnt, die bereits in DO II 47 anzutreffen sind. Sickel und seine Nachfolger, denen die genaue Topographie der Besitzung in Loka (Lack) nicht vertraut sein konnte, dachten daher, daß DO II 66 nur eine nähere Beschreibung des Grenzverlaufs der bereits in DO II 47 verliehenen Besitzung darstelle.

Die paläographische Untersuchung des DO II 66 (DO II 47 ist nur in späteren Abschriften in den Freisinger Kopialbüchern überliefert, das älteste stammt aus der Mitte des 12. Jahrhunderts) förderte folgende Ergebnisse zutage: die Urkunde ist in einer gleichmäßigen, schön geformten diplomatischen Minuskel abgefaßt mit typischen Elementen dieser Schrift (offenes *a*, zweistöckiges *c*, typische Ligaturen, typische Abkürzungen usw.), die in ihrer Gesamtheit aus der Feder einer einzigen, jedoch unbekanntenen Hand stammt. Die letzten vier Zeilen des Textblocks sind wegen des Siegels und des Rekognitionszeichens kürzer als die anderen. Dennoch besteht kein einleuchtender Grund dafür, daß der Schreiber Platz für Siegel und Rekognitionszeichen ausgelassen hätte (weswegen die letzten zwei Zeilen noch etwas kürzer sind als die zwei vorangehenden), gibt es doch für beide genug Platz in der Höhe der Signumzeile und der Rekognitionszeile, einer sonst üblichen Stelle – es sei denn, sowohl das Siegel als auch das Rekognitionszeichen hätten sich auf dem Pergament befunden noch bevor der Schreiber den Text zu schreiben begann und ihnen ausweichen mußte. Dies bedeutet, daß DO II 66 mit dem Siegel beglaubigt und mit dem Rekognitionszeichen versehen

worden sein muß, bevor es abgefaßt wurde. Bereits Sickel stellte fest, daß die Wörter *vocabulo Chreine* in der dritten Zeile später in den dafür freigelassenen Raum in der Urkunde eingetragen worden seien. Das bedeutet, daß der Volksname der Grafschaft Popons (Krain) dem Konzipisten und Verfasser der Urkunde nicht bekannt war. Auch die Datumszeile erweckt den Eindruck, daß die Zeitangaben erst später in die Urkunde eingetragen wurden, was mit der nichteinheitlichen Datierung in Zusammenhang gebracht werden kann.

Im Gegensatz zu der paläographischen Untersuchung konnte bei der Betrachtung der inneren Struktur außer DO II 66 auch DO II 47 herangezogen werden. Das Formular der beiden Urkunden ist identisch, sie enthalten die gleichen Urkundenformeln, innerhalb deren es natürlich Unterschiede (Diktat!), Einzelheiten und Besonderheiten gibt. So befindet sich etwa die Klausel über die Nichteinmischung von Drittpersonen in das verliehene Besitztum ohne Erlaubnis des Empfängers, die in der Regel am Ende der Dispositio und vor der Corroboratio steht (richtig in DO II 47), in DO II 66 an falscher Stelle, hinter der Corroboratio, und mit ihr wird der Kontext abgeschlossen. Ihre Stellung läßt sich dahingehend erklären, daß sie vom Ingrossator beim Abschreiben zunächst übersehen und am Ende des Kontextes nachgetragen wurde. Darüberhinaus ist es durchaus möglich, daß sie bereits im Konzept fehlte. In der Datierungszeile der beiden Urkunden stimmen die chronologischen Angaben, die sich auf das Jahr beziehen (Inkarnationsjahr, Indiktion, Jahre der königlichen und kaiserlichen Regierung), nicht überein. Die einen beziehen sich auf das Jahr 973, die anderen auf das Jahr 974.

Die Ergebnisse der paläographisch-diplomatischen Untersuchung des DO II 47 und DO II 66 ermöglichen zum Schluß bestimmte Schlußfolgerungen im Hinblick auf die Entstehung des DO II 66, die im Mittelpunkt der durchgeführten Forschung stand. Aufgrund dessen, daß die Besiegelung des DO II 66 vor seiner Herstellung erfolgte und daß es von einem Schreiber verfaßt wurde, dessen Tätigkeit in der Kaiserkanzlei sonst nicht überliefert ist, könnte man folgern, daß DO II 66 eine Empfängerausfertigung ist. Die Tatsache, daß die Urkunde gesiegelt und mit dem Rekognitionszeichen versehen wurde, bevor ihre Abfassung erfolgte, könnte sogar bedeuten, daß der Aussteller dem Empfänger das Blankett ausgehändigt hatte, worauf letzterer den ganzen Inhalt samt Eschatokoll da eingetragen haben kann, wo er ursprünglich nur in der Datierungszeile leere Stellen für das Datum freigelassen hatte. Es wäre also durchaus möglich, daß nach der in Heiligenstadt erfolgten Rechtshandlung (*actum*; nach dem 22. Oktober) Otto II. dem Bischof Abraham ein Blankett ausgestellt hat, auf welches der Schreiber des Bischofs dann den Text der Urkunde eintrug, die dann am 23. November in Duisburg der Kaiserkanzlei zur Einsicht und Bestätigung vorgelegt und zugleich mit dem Datum (*datum*) versehen wurde. Da könnte auch die fehlende Klausel über die Nichteinmischung von Drittpersonen in den Bischofsbesitz am Textende nachgetragen worden sein. All das wäre möglich gewesen, wenn der Volksname für Krain nicht erst später in die Urkunde eingetragen worden wäre. Man muß folgendes bedenken: der erste Landkomplex in Krain wurde nur knapp fünf Monate vor DO II 66 in Besitz Abrahams und seines Bistums überführt, und zwar mit DO II 47, das der Empfänger natürlich in seinem Archiv aufbewahrte. Mit DO II 66 wird nicht nur eine Besitzung in derselben Grafschaft verliehen, sondern der dortige Graf ist auch noch immer derselbe wie in DO II 47, und man kann sich kaum vorstellen, daß man in Freising nichts von dem heimischen Namen des Gebiets gewußt haben soll (er wird in DO II 47 erwähnt!), in dem die neuerworbene Besitzung lag, die außerdem an jene grenzte, die zuvor mit DO II 47 verliehen worden war. Die spätere Eintragung des krainischen Namens schließt folglich die Möglichkeit aus, daß DO II 66 eine Empfängerausfertigung ist. Dagegen spricht auch die Tatsache, daß sich DO II 66 in seinem Diktat so stark von DO II 47 unterscheidet, daß diese Urkunde offensichtlich nicht als Vorlage des DO II 66 verwendet wurde. Eben dies ist charakteristisch für Empfängerausfertigungen: der Empfänger stützte sich bei der Ausfertigung solcher Urkunden nach Möglichkeit auf Herrscherurkunden ähnlichen Inhalts, die er bereits in seinem Archiv aufbewahrte, und er konzipierte nach dieser Vorlage den Text der neuen Urkunde. In dieser Hinsicht und in diesem Zusammenhang wäre DO II 47 mehr als eine ausgezeichnete Vorlage für DO II 66 gewesen. Auf jeden Fall wenigstens so gut, wenn nicht noch besser, als im Jahre 996 DO II 66 als Vorlage für DO III 232 (die Ostarrichi-Urkunde), eine in Freising entstandene Empfängerausfertigung. DO II 66 muß, so wie DO II 47 auch, im Rahmen der Kaiserkanzlei entstanden sein. Es ist nicht auszuschließen, daß es vom Notar Herward konzipiert wurde, der nach Sickel auch DO II 47 ausgefertigt hat. Sie muß von einem Schreiber abgefaßt worden sein, der gelegentlich zur Kanzleiarbeit herangezogen wurde. Obwohl er nicht zum Stammpersonal der Kanzlei gehörte, beherrschte er die Kunst der Abfassung von Herrscherurkunden ausgezeichnet. Es ist nachvollziehbar, daß DO II 66 auf die Weise entstanden ist, daß es nach der Rechtshandlung (*actum*, Heiligenstadt) zu seiner Konzipierung kam (auf jeden Fall aufgrund einer Vorlage, die die Beschreibung der Grenze der verliehenen Besitzung enthielt) und dann zur Ausfertigung der Urkunde – mithilfe eines aus unbekanntem Grund gesiegelten Pergamentblattes, das die Kanzlei »vorrätig« hatte. Bei der Ausfertigung (Ausstellung) der Urkunde (*datum*) können das Datum und der Name Krains eingetragen worden sein.